

YU ISSN 0021-6933

**JEZIK IN
SLOVSTVO**

letnik XXII — leto 1976/77 — št. 5

Jezik in slovstvo

Letnik XXII, številka 5

Ljubljana, februar 1976/77

Časopis izhaja mesečno od oktobra do maja (8 številke)

Izdaja ga Slavistično društvo Slovenije v Ljubljani

Glavni in odgovorni urednik Jože Koruza, Ljubljana, Aškerčeva 12

Uredniški odbor: Berta Golob (metodika), Breda Pogorelec (jezikoslovje), Jože Koruza (slovstvena zgodovina) in Aleksander Skaza (primerjalna slavistika)

Tehnični urednik Ivo Graul

Svet časopisa: Berta Golob, Ivo Graul, Marjan Javornik, Jože Koruza, Mira Medved, Jože Munda, Breda Pogorelec, Aleksander Skaza, Marija Smolič, Marjeta Vasič (predsednik), Pavle Vozlič, France Vurnik

Tiska Aero, kemična, grafična in papirna industrija Celje

Opremila inž. arh. Dora Vodopivec

Naročila sprejema uredništvo JiS, Ljubljana, Aškerčeva 12

Tekoči račun: Jezik in slovstvo Ljubljana 50100-678-45015

Letna naročnina 80.— din, polletna 40.— din, posamezna številka 10.— din

Za dijake in študente, ki dobivajo revijo pri poverjenikih, 40.— din

Za tujino celoletna naročnina 150.— din

Rokopise pošiljajte na naslov: Uredništvo JiS, Ljubljana, Aškerčeva 12

Revijo gmotno podpira Kulturna skupnost SRS, razliko med polno in znižano ceno za dijake in študente pa krije Republiška izobraževalna skupnost SRS

Vsebina pete številke

Razprave in članki

129 *Breda Pogorelec* Ivan Cankar — vozlišče slovstvenega razvoja

135 *Jože Stabéj* Gostožerčice

138 *Hanna Orzechowska* Redek skladijski pojav v slovenščini šestnajstega stoletja (Kaj je to za eno sanjo?)

146 *William R. Schmalstieg* in *Jože Paternost* Slovanski edninski roditelj kot oznaka za izvor dejanja pri deležnikih na *-no-* in *-to-*

Terminološka vprašanja literarne vede

149 *Aleksander Skaza* in *Matjaž Kmecl* Nekaj opazk o terminu 'obraz'

152 *Jože Koruza* Kaj označujemo z izrazom 'vložnica'

Vprašali ste

154 *Franc Jakopin* Ali kaj prida zaslužite?

Ocene in poročila

155 *Janez Dular* Nov učbenik slovenščine za Čehe

157 *Matej Rode* Nova makedonska slovnica

Zapiski

159 *Stane Suhadolnik* Rojstna hiša Franceta Kidriča

5/III *Franc Jakopin* Organizacija in delo poljske slavistike

Številko posvečamo zaslužnemu slovenistu in prvemu uredniku
jezikoslovnega dela našega časopisa prof. dr. Antonu Bajcu
oh njegovi osemdesetletnici

Breda Pogorelec

Fifozofska fakulteta v Ljubljani

IVAN CANKAR – VOZLIŠČE SLOVENSKEGA SLOVSTVENEGA RAZVOJA

0.1 Pričujoči shematični zapis je nastal na podlagi jezikovnostilističnih raziskav. Jezikovno stilistiko pojmem kot posebno področje raziskav in razmišljanj na stičišču jezikoslovja in literarne znanosti. Njena naloga je preučevanje oblike umetnostnega besedila¹ kot ene izmed obeh *enakovrednih* in za vsako umetnostno besedilo soodgovornih prvin njegove zgradbe. V tako pojmovanem strokovnem področju je sistematika izraznih sredstev sicer neogibno dejanje, ne more in ne sme pa biti glavna spoznavna naloga in končni cilj. Ugotoviti je namreč treba *vlogo* posameznih prvin v obliki umetnostnih besedil posameznega ustvarjalca kakor tudi v okviru skupnega literarnega programa posameznih slogovnih obdobij v zgodovini slovenske besedne umetnosti.² Po tej poti je mogoče pokazati na slogovne formacije in na njihova medsebojna razmerja v razvojnem poteku. Zlasti pri sočasnem obstajanju različnih slogovnih značilnosti je treba ugotoviti, katere izmed njih so za posamezno obdobje prevladujoče in pomembne, katere pa obstajajo v umetnostni zakladnici iz zaloge prejšnjih obdobij.³ Z ugotovitvami je mogoče podpreti tudi izsledke drugih področij, na primer zgodovine knjižnega jezika (z zgodovino norme), saj je le tako možno nekatere pojave pojasniti.⁴

¹ Pri teh vidikih seveda ne gre za v starejših pojmovanjih poudarjeno dvojnost med vsebino in obliko besedila, ki naj bi delovali kot nasprotna pola.

Ob tem naj še poskusimo opozoriti, da je razmerje med vsebino in obliko umetnostnega besedila drugačno kot razmerje med vsebino (zaznamovanim) in obliko (zaznamujočim) pri jezikovnem znamenju, ki je prvina sistema, kakor ga je definiral De Saussure. V sistemu je oblika (zaznamujoče) reprezentanca vsebine (zaznamovanega) in torej postavljena zmeraj za stopnjo nižje od višje ravnine, ki izraža funkcijo. V besedilu /ki ni prvina sistema (langue), marveč tvori skupaj z vsemi besedili neke govoreče skupnosti posebno skupno sporočil (parole), zlasti umetnostnem, gre za součinkovanje vseh prvin v zgradbi, ki je sestavljena iz tako imenovanih oblikovnih in tako imenovanih vsebinskih prvin. Tako pojmovanje (umetnostnega) besedila seveda predpostavlja ustrezno metodo analize (do neke mere v Lotmanovi smeri; na podlagi sistema, ki je zgrajen ob znanih jezikoslovnih in jezikovnostilističnih študijih) in odpira vrsto nalog, zlasti v zvezi z ugotavljanjem kontinuitete ustvarjanja, pa tudi ob interpretaciji besedil.

² Skupni literarni program posameznega slogovnega obdobja določene nacionalne literature je abstraktna in shematična predstava tistih vsebinsko-oblikovnih značilnosti določene dobe, ki so navadno nasledek filozofsko-estetskih nazorov časa.

³ Ernst Cassirer, *Philosophie der symbolischen Formen. Erster teil, Die Sprache*. Darmstadt 1964.

⁴ Na primer uvajanje dramatičnega sedanjika v slovenščini za preteklo dogajanje s pomočjo dovrnega sedanjika (prim. Bajec, Kolarič, Rupel: *Slovenska slovnica*. 1956. str. 210) je ponazorjeno s primeri iz realistične pripovedi, ki je zahtevala logično zapovrstnost posameznih faz dogajanja. V ekspresionizmu je bil princip slikanja lahko tudi drugačen.

Poleg teh nalog, ki prispevajo predvsem spoznanjem v okviru zgodovine in teorije umetnosti ter sodobne slovenske kulturne zgodovine, jezikoslovja in literarne vede, pa so še tiste, ki so bližje po svojih praktičnih posledicah: upoštevanje oblike v enaki meri kot upoštevanje vsebine (v tradicionalnem pomenu) pelje k večjemu »notranjemu zadovoljstvu« ob stiku z umetnostnim delom in šele omogoča branje v vsem obširnem sobesedilu (slovenske) umetnosti. V tej skupini nalog gre za prepoznavanje oblikovanosti besedil v celoti; sem spadajo tako analiza zgradbe besedila kakor ureditve posameznih njegovih delov. Čeprav se taka analiza nujno vsaj v grobem dotakne predmetne in idejne vsebine, smo pri nas vendar vajeni na tej točki delo deliti z literarno vedo; to delitev dela zahtevajo delni metodološki pristopi, s katerimi skušamo iz različnih zornih kotov osvetliti umetnino. Pojasnitev besedne umetnine — kolikor jo s spoznavnimi sredstvi danes zmoremo — naj bi torej poglobila bralčevo dožemanje (dekodiranje s pomočjo analize) umetnostne organizacije besedila (ki predstavlja umetnikovo šifriranje sporočila, kar je dejanje sinteze).⁵ Zaradi posebne vloge umetnostnega besedila v sporočanju je bralec pri tem postavljen pred bistveno drugačna vprašanja kakor ob branju in dožemanju neumetnostnega sporočila.

0.2 Ob zgodovini besedne umetnosti se zdi pojmovanje slogovnega razvoja samo ob sebi umevno. Takšna nazorska usmeritev je dopolnjena še z danes običajnimi gledišči v sodobnih literarnih in jezikoslovnih, pa tudi drugih umetnostnih vedah. Predmet spoznavanja je namreč že dolgo predvsem struktura pojavov in kvečjemu njih vrstna delitev, drugi, zlasti zgodovinski vidiki pa se pod napačno ali upravičeno nalepko historicizma potiskajo iz naše pozornosti. Toda ko se postavljajo vprašanja zgodovinske in s tem družbene vloge umetnosti, še posebej pa, ko začenjamo (narodno) zgodovino pojmovati kot zgodovino vseh ustvarjenih sestavov in ne le kot zgodovino nekaterih od teh (na primer pravnih norm), se izkaže, da je na omenjeni način analitično zasnovana znanost ujetnik svoje metode. Zaradi tega si sodobnega spoznavanja značaja in vloge besedne umetnosti ne moremo zamisliti brez povezave obeh vidikov: to je na eni strani zgodovinskega (seveda ne zgolj kronološkega) in drugih sodobnih pristopov, ki v povezavi z zgodovinskim omogočajo natančneje spoznavati izbrano predmetnost. Tak pristop utegne ob podobnih prizadevanjih v sorodnih vedah oblikovati sklenjeno, celovito in organsko, sodobno podobo slovenskega ustvarjanja. Podobo, kakršno Slovenci potrebujemo, da se zavemo družbenih in duhovnih vzgibov, ob katerih smo se izoblikovali.

1. Slog, to je način oblikovanja umetnostnega sporočila, v ožjem pomenu pa oblika, oblikovanost besedila, odraža različna razmerja: najprej je tu uvrščenost v prostoru in času, ki v vsaki umetnosti kaže na več ali manj stalne, le počasi se spreminjajoče navade v umetnostnem dogajanju. Če slovenska kultura kakor pri večini narodov, zlasti tistih s poudarjenim vase zaprtim sporočevalskim krogom,⁶ v preteklosti navidez ni bila pobudna v iskanju nove vsebine in novega

⁵ Jurij M. Lotman, *Die Struktur des kuenstlerischen Textes*. Nemški prevod dela *Struktura hudožestvennogo teksta*, Moskva 1970.

⁶ Notranja komunikacija, kakor z delovnim izrazom imenujem krog sporočanja v okviru enega jezika (natančno med pripadniki določene narodove skupnosti, ki uporablja — shematsko — en jezik) je bila prvotno značilna za vsak, velik ali majhen narod. Toda v zgodovini nenehno prihaja do tega, da jeziki nekaterih narodov ali kultur sežejo preko svojega prostora in postajajo sredstvo širšega sporazumevanja med narodi (zunanja komunikacija). Jeziki manj številnih narodnih skupnosti so navadno namenjeni pretežno notranjemu sporočanju.

izraza, pa je zanjo vseskozi značilno, da je pobudam živo sledila, a jih ni zgolj posnemala, marveč kakor vse samosvoje kulture izvorno izrabljala za nova uresničenja. To splošno spoznanje velja za ves razvoj slovenske umetnosti, za vsa obdobja in vse panoge, čeprav ne za vsako na enak način.

Poleg splošnih razmerij so tu pomembna še osebna, posamezna uresničenja določenega programa.

1.1 Za umetnostni jezik⁷ kot funkcijsko zvrst je značilno, da omogoča že iz definicije največje število slogovno-jezikovnih novosti med vsemi funkcijskimi zvrstmi jezika. Zaradi posebne sporočevalske naloge se v umetnostnem jeziku beseda pokaže v vsej svoji razvidnosti.⁸ Ustvarjalec gradi (oblikuje, strukturira, šifrira) besedilo tako, da usmeri bralca k razpoznavanju sopoimenovalne (konotativne) vrednosti pomenov, in sicer preko analize splošnih pomenov v odkrivanju za konkretno besedilo značilnih vrednosti.⁹ Posebni pomeni se pokažejo pogosto s pomočjo novih kombinacij stavčnih vzorcev ali izvorne ureditve povedi, zato jih je treba razbirati v okviru skladenjsko-pomenske figuriranosti besedila, to pa v okviru celotne kompozicije enega besedila ali vsega umetnikovega opusa.¹⁰ Kljub temu, da posebni pomeni navadno ne zaidejo v prvotni vrednosti v neumetnostne zvrsti, se navadno zgodi, da se polagoma iz vodilne smeri (če slogovna menjava ni prenegla) razširijo v vse zvrsti besedil dobe, oziroma prevlada temeljna značilnost umetnostnih smeri kot slogovno vodilo tudi v neumetnostnih zvrsteh.¹¹

2.1 Teza v naslovu, da je Cankarjev opus vozlišče slogovnega razvoja, pa terja še eno pojasnitev: v besedno-umetnostnem ustvarjanju razlikujemo med vodilnim, glavnim razvojnim tokom, usklajenim glede na literarni program in stopnjevanim po izpovedni moči ter izvorni (slovenski) realizaciji, in med številnimi stranskimi rokavi, ki se razlikujejo največkrat v stopnji pripovedne moči, pa tudi (kar je najbrž s tem v zvezi) po drugačnih ambicijah ustvarjalca.¹² Pojmovanje glavnega razvojnega toka je seveda še zmeraj vprašanje, odprto za razpravo, posebej ker zadeva ob delikatnost razsojanja, kaj je (in kaj ni) besedna umetnina — oziroma, kaj je vrhunska umetnina. O umetnini namreč prav gotovo ni mogoče govoriti, če so samo formalno izpolnjeni vsi pogoji umetnostne ubeseditve.¹³ Uresničitve so odvisne od izpovedne moči ustvarjalca in dognanosti zgradbe. Zaradi tega se mi zdi prav, če stilistične analize opravimo najprej ob tem osrednjem, glavnem toku in obenj primerjamo drugo, v svoji vrsti nič manj pomembno besedno ustvarjanje.

2.2 To pomeni, da postavljamo ob Cankarjeva samo tista besedila, ki tako sopostavitve prenesejo vsaj glede na sodobno izvornost slovstvenega dogajanja

⁷ Bohuslav Havránek, *Studie o spisovném jazyce*. Praha 1963. S. 49 d.

⁸ Hans-Peter Bayerdoerfer, *Poetik als sprachtheoretisches Problem*. Tuebingen 1967.

⁹ Pri tem seveda namenoma zanemarjam zunajjezikovne dejavnike (kakor so skušnja, doživljajsko sobesedilo in podobno).

¹⁰ Splošnejši razpon posebnih pomenov je viden še iz širšega konteksta: iz umetnostnih besedil dobe. Določeni pa so še posebej s primerjavo pomenskih vrednosti v zapovrstnih umetnostnih sistemih.

¹¹ Tako je na primer v dvajsetem stoletju načelo asociativnega sporočanja polagoma in seveda v manj opazni obliki prodrlo tudi v druge, neumetnostne zvrsti.

¹² Boris Paternu, *Nastanek in razvoj dveh proznih struktur v slovenskem realizmu 19. stoletja*. Pogledi na slovensko književnost. II. zvezek. Ljubljana 1974. Str. 47. d.

¹³ Oblika/zvrst, jezikovna realizacija z zapleteno, večravninsko semantiko, razmerje besednih enot k sporočenemu, popolnost in jasnost sporočila so določeni s strukturo pesniškega dela in dani s pesniškimi aktualizacijami. Prim. B. Havránek, o. c.

(ob primerjavi z umetnostnim dogajanjem v svetu). V pričujočem okviru se je bilo seveda treba odreči izčrpnim argumentacijam, zato podpiram misel le z besedili (in avtorji), ki uokvirjajo tezo. To pa seveda ne izključuje morebitne pritegnitve drugih besedil, pa tudi argumentirane zavrnitve del in piscev, ki glavni razvojni tok spremljajo na ravni drugačnega sporočilnega hotenja in moči. — Svoje trditve iz istih razlogov opiram na nekatere temeljne značilnosti zgradbe in bistvene prvine ubeseditiv.

2.3 Cankarjevo delo se postavlja ob dotedanjo umetnost kot njen logični sklep — in je hkrati uvod in zasnova umetnosti dvajsetega stoletja.^{14 15} Nobeno nključje ni, da je postal ob Prešernu simbol za besednoumetnostno snovanje na Slovenskem: kakor s Prešernovo poezijo, je tudi s Cankarjevimi besedili slovenska umetnost stopila na najvišjo stopnico besednega ustvarjanja, čeprav je o pomembnem slovstvenem pričevanju in snovanju mogoče govoriti poprej in pozneje. Tako ob Prešernu kakor ob Cankarju govorimo o svojevrstnem skladju z literarnimi programi drugod — in vendar (to je za naše samospoznavanje še kako pomembno) obakrat o izvirni zasnovi iz domačega izročila. Zasnovi, ki je navadno po vsebini sodobna, po oblikovnih novostih — to velja zlasti za Cankarja — pa zadržana in na prvi pogled skorajda konservativna.

3. Za Cankarjevega predhodnika velja Ivan Tavčar,¹⁶ zlasti s črticami Med gorami, pa tudi drugimi besedili. Slogovne značilnosti, ki kažejo v novo, je mogoče najti v kompoziciji, ki se poigrava s komentarji, čeprav jih zdaj skriva, zdaj spet izpostavlja; pa tudi v ubeseditvi, za katero je že značilno omejeno število tipov stavčnih povezav (tako je na primer vzročnost če se le da zastrta in navadno ni izražena z običajnimi sredstvi za to razmerje /npr. ker/), posebej izpostavljen pa je tudi zgodovinsko figurirani slog, nasploh značilen za umetnost devetnajstega stoletja.¹⁷

3.1 Prvine zgodovinskega se kažejo (podobno kot v likovni umetnosti) z različnimi sredstvi: na oblikoslovni ravni z izjemnimi (tudi že v svojem času napočnimi) možnostmi, pri ureditvi povedi (zlasti z umetelnim, /pesniško/ izvrjnem besednim redom) in tudi z izrabo tipičnega besedja in besednih figur (pridevkov, primer in metaforike). Vse do Tavčarja in Kersnika so kljub novostim še zmeraj opazna retorična načela, vcepljena v stoletjih s šolsko poetiko in retoriko. — Vprašanje zgodovinskih slogov v besedni umetnosti devetnajstega stoletja je bilo pri nas komaj načeto. Razlog je v izoliranem opazovanju umetnostnega dogajanja in v zanemarjanju celovitega izraza umetnostnega besedila (zlasti glede oblike). Posebej velja to za prvine, ki jih zgolj s površinsko analizo stilistične ureditve ni mogoče zajeti. — Pomanjkanje tega spoznanja je občutno

¹⁴ Naslovni izraz vozlišče slogovnega razvoja pomeni, da prihaja v nepretrganem umetnostnem razvoju do nujnega dialektičnega dogajanja, v katerem so prvine ali postopki starejšega avtorja ali avtorjev v posebnem procesu in prenovljeni izrabljeni v novi umetnostni aktualizaciji. (Prim. tudi Lotman, o. c.) Za Cankarjevo vlogo v slovenski moderni umetnosti je značilno, da so iz njega zajemali in razvijali ne celovito, marveč specializirano po poti inovacij v smeri posameznih pojavov. To je značilno za vso sodobno slovensko umetnost (prim. N. Šumi, Likovna Moderna in slovenstvo, Pogledi na slovensko umetnost, Ljubljana 1975).

¹⁵ B. Pogorelec: Ivan Cankar — vozlišče razvoja slovenske besedne umetnosti. Zbornik XII. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Ljubljana 1976. Str. 27—45.

¹⁶ M. Boršnik, Ivan Tavčar, Jepslovni ustvarjalec. I — 1863—1897. Obzorja 1973. — B. Pogorelec, Stilno predhodništvo v Tavčarjevih delih. Referat na zborovanju slavistov v Škofji Loki 1973. Rokopis.

¹⁷ Prim. N. Šumi, Pogledi na slovensko umetnost. Ljubljana 1974.

N. Šumi, Cankar in slovenska likovna umetnost. Prispevek k slovenski likovni kritiki. Referat na simpoziju Ivan Cankar. Ljubljana 1976.

zlasti pri nekaterih prirejevalcih Tavčarjevih besedil, celo pri Ivanu Prijatelju, ki na primer Tavčarjeve dikcije ni mogel povezati z apriorno predstavo, kakšna ureditev povedi naj bi se najbolj ujemala s predstavo realističnega sloga, in je po tej predstavi Tavčarja »popravitl«.

V Tavčarjevi in Kersnikovi prozi se kaže tudi rahel odmik v fin-de-sièclovsko občutje s stopnjevanim posmehom, izraženim s posebnimi besednimi zvezami (tudi nekaterimi tujkami in iz hrvaščine privzetimi besedami), ki so učinkovale s pomenskim odtenkom otožnega ali ironije.

3.2 Soobstajanje izraznih prvin iz različnih zgodovinskih obdobj v (besedni) umetnosti devetnajstega stoletja ni slučajno, marveč se kaže kot posledica gibanj, ki so se stopnjevala od konca osemnajstega stoletja in ki so peljala v moderni čas. Sprva so bile prej zgodovinski argumenti kulturnega razvoja, spomin na zgodovino, pozneje priprava na zajetje zgodovine v živo sedanost,¹⁸ v kateri se je izoblikovala sodobna (zgodovinska) zavest narodov in posameznikov. Razvoj omenjenih prvin je tako logično povezan s potjo v moderno umetnost, v kateri se kažejo nakazana razmerja.

4. Prelom v moderno umetnost je bil dosežen šele s Cankarjevo prozo.

4.1 Znano je, da je tako pri Kersniku kakor pri Tavčarju pripoved še vedno plastično zasnovana: nad pripovedno ravnino si stojita v izrazitem nasprotju zgodba kot popis nekega zunanega dogajanja in eksplicirani komentar; ta zgradba je lahko poljubno zapletena v primeru okvirne kompozicije (z dvojnimi komentarjem) in podobno. Komentar izraža navadno skušensko-čustveno spremljavo zgodbe. Zgodba in komentar se pogosto razlikujeta tudi po zgradbi (npr. s perspektivo osebe, časa, izraznimi sredstvi bolj ali manj stopnjevano naklonskosti in tako dalje).¹⁹ Četudi se zdi da s komentarjem umetnik eksplicira svoje razmerje do zgodbe, je pravo naklonsko (modalno) razmerje po definiciji zmeraj med piscem in besedilom v celoti.

Šele z Moderno, v prozi torej s Cankarjem, se ta relief splošči in zaradi novih razmerij v samem besedilu nekako »pade« na pripovedno ravnino. Pomenska razmerja so določena linearno. V žarišču dojetanja in preišljevanja je umetnik, ki razmišlja najprej o svojem razmerju do dejanskega sveta, nato pa vse bolj o lastnem notranjem doživljanju, kar nakazuje zlasti s skladenskimi in leksikalnimi izraznimi sredstvi. Zgodba je v tej umetnosti le pretveza za sporočanje razmerij.²⁰

4.2 Ubeseiditev v novi zasnovi seveda nadaljuje izročilo. To je posebej značilno glede omenjenih zgodovinskih prvin, ki izhajajo v prejšnjem obdobju iz retorične šole. Na pripovedni ploskvi jih je mogoče razumeti kot ornament, sestavljen iz ponavljajočih se ali prepletenih delov povedi — ali v okviru nadpovedne

¹⁸ »Moji modeli so oživali. Iz teh motnih očij je zasijala duša, — sončna luč izza megle . . . Znane osebe in vsakdanje zgodbe so se spajale v dovršeno harmonijo; sedanost je stala pred mano v jasnem nasprotju z davno minolimi časi in s krasno prihodnostjo, o kakoršni je sanjalo moje srce v svojih najlepših urah; stal je pred mano ves kratki trenotek od Adama do Antikrista . . .

Videl sem ta kratki trenotek v pogledu umirajočih očij — v smehljaju ljubečih usten, — čul sem ga iz vzdihla izmučenih prs.« — IC, ZS I. S. 304. Vinjete.

¹⁹ Glej op. 15.

²⁰ B. Pogorelec, Metodologija jezikovnostilistične raziskave Cankarjeve proze. JIS XX/8. 1974/75. S. 272 d.

strukture celih povedi, s čimer je ustvarjena skladijsko-pomenska figura,²¹ saj je treba v tej organizaciji upoštevati tako skladijsko urejenost kakor igro pomenskih razmerij, ki nastajajo z zapolnitvami vzorca.

Razložek med skladijsko figuro pri Cankarju in med podobnimi figurami pri prejšnjih avtorjih je v tem, da je figura poprej klasična, to je dosežena s pesniku dovoljenimi posegi v zgradbo povedi, in zato umetelna. Pri Cankarju pa je navadno zgrajena s prepletanjem možnosti naravne dikcije pisnega in govornega jezika.²² Prav v tem je treba videti prehod v novo, »naravno« poetiko moderne dobe in znameniti, a ne dovolj pojasnjeni Cankarjev odnos do živega jezika.²³

Skladijske figure so seveda okvir za najimunitnejše umetnikovo izrazilo, za metaforo.²⁴ V začetku novega ustvarjanja, zlasti v času nastajanja tipičnega Cankarjevega stavka²⁵ se zdi, da je pomembnejše in opaznejše sredstvo skladijska figura, na katero so bili pozorni vsi, ki so doslej pisali o Cankarjevem slogu.²⁶ Zlasti v drugi polovici Cankarjevega ustvarjanja, od simbolizma dalje, pa po pomembnosti prevladuje metafora (ki je sedaj tudi že vse bolj raznovrstna) ali celo metaforična zgradba, ki temelji na gradnji besedila okrog nosilne metafore.

4.2 Prelom s starim v delih Moderne zlasti do leta 1899 ne pomeni samo zamenjave optike in predmeta upodobitve ter s tem povezanega novega načina ubeseditvev, ampak tudi stopnjevanje sredstev, značilnih že za pozni realizem. Tipična je vseskozi poudarjena otožnost kot nasledek preobčutljivega zaznavanja moderne dekadence, čeravno negativna nota ne prevlada, pa tudi vseh oblik posmeha in pomenskih zalomov, ki so značilne za prelomno secesijo. Znotraj Cankarjevega opusa je ob raznovrstnih prvinah mogoče potegniti glavno razvojno črto: med začetnim impresionističnim načinom (sprejetim sorazmerno pozno in izrabljenim za slikanje občutljivih zunanjih in notranjih menjav) in ekspresionistično naravnanimi ubeseditvami ob koncu poti je daljše obdobje, v katerem si je Cankar s svojim oblikovanjem prizadeval ustaviti čas in ukleniti trenutek. To obdobje, ki ga zaradi posebnih ubeseditvenih postopkov, pa tudi idejne gradnje imenujemo simbolizem, je bilo zaradi sorazmerne dolgosti deležno posebnega notranjega razvoja. Zlasti v nekaterih delih je za ta besedila značilna pomenska in skladijska ureditev, ki deluje monumentalno (Hlapec Jernej).

Tipični Cankarjev stavek (kot ornamentalna in ritmična enota teh besedil), ki je doživljal ob opisani slogovni menjavi določene spremembe, je nastal v impresionizmu.

²¹ B. Pogorelec, Gramatična figura in metafora v Cankarjevi prozi. Referat na simpoziju o Ivanu Cankarju. Ljubljana 1976.

²² Glej op. 21.

²³ Franc Zadavec, Iz Cankarjeve poetike — beseda in literatura. Zbornik XII. seminarja slovenskega jezika. literature in kulture. Ljubljana 1976.

²⁴ Glej op. 21.

²⁵ Glej op. 15.

²⁶ Med njimi: Joža Mahnič, Slog in ritem Cankarjeve proze. JiS 1956/57. — Joža Mahnič, Oblikovno izrazne vrline njegovega (Cankarjevega) ustvarjanja v Zgodovini slovenskega slovstva. SM 1964. — Jože Toporišič, Slovenski knjižni jezik 3, 1967. — Dušan Pirjevec, Ivan Cankar in evropska literatura. CZ. Ljubljana 1964. — Breda Pogorelec, Zgradba stavka v prozi Ivana Cankarja. Zbornik V. seminarja slovenskega jezika, literature in kulture, 1969. — Anton Ocvirk, Študije ob Zbranem delu Ivana Cankarja. DZS. Ljubljana.

4.3 Vse te raznovrstne slogovne prvine so ubrane v celovitost modernega slovenskega besedila, ki je iz realizma — z izkoristkom dosežkov impresionizma — tudi v besedni umetnosti naravnano vse bolj k izpovedovanju umetnikovega notranjega sveta. Znano je, da je iz tako raznoličnih slogovnih prvin sestavljena nova, izvirna celota odprla vrsto novih poti, po katerih so krenili posamezni, zlasti prozni ustvarjalci novejše slovenske besedne umetnosti.

Jože Stabéj

SAZU v Ljubljani

GOSTOŽERČICE

Kar je doslej slovenskih zvezdnih imen in le-teh pomenov, je zvečine z največjo skrbnostjo zbral Milko Matičetov.¹ Za Plejade — Πλειάδες, ai, ion. Πληιάδες Plejade, gostosevci, sedem majhnih zvezd v ozvezdju bika, vidne od srede maja do konca oktobra — ta čas je bil ugoden za plovbo² — je Matičetov izsledil kar 74 poimenovanj, med njimi 28 pisnih in govornih soznačnic, ki vse označujejo gostoto Plejad.

Najstarejši slovenski imeni — kolikor vemo do zdaj — sta gostožerčiči in stožerčiči. Prvo je zapisal Jurij Dalmatin trikrat v Biblii I. 1584, in sicer: Jobove buqve, IX. Cap. (I., 268^b): On dela Kula na Nebi, inu Rimfko palizo, inu Goftosherzhizhe, inu Svésde pruti puldnevi; Jobove buqve, XXXVIII. Cap. (I., 277^b) v obrobni opombi: Jeli moresh te svese téh • fedem Svésd • Goftosherzhizhe vkup svesati?; Amos prerok, V. Cap. (II., 112^a): On dela Goftosherzhizhe inu Orionu. Adam Bohorič, Arcticae horulae, 1584, 63, pa je za isto ozvezdje zapisal: Svedsdihzhe, zhja, ker je veliku sved vbupe [svesd vkupe], kokèr fo ftosherzhizhi, Aftrum, fydus, Gestirn. Vtem ko še ne vemo, da bi bil Bohoričevo zvezdno ime stožerčiči, razen Pleteršnika, pozneje še kdo zapisal v slovar, pa je Dalmatinove Goftosherzhizhe vknjižil H. Megiser v mnogojezični slovar Thesaurus polyglottus I. 1603, II., 280: Plejades, die Kluckheñ, bruthenn, Sclau. goftosherzhizhe, a v Dictionarium quatuor linguarum I. 1592 Megiser te besede še nima.

Na oko sta pomena obeh zvezdnih imen gostožerčiče in stožerčiči zelo nejasna. Matičetov vidi v imenu gostožerčiče: Danes najbolj znani so *Gostosevci*, ker so se pač usidrali v knjižnem jeziku. Miklošičevo razlago — »die dicht hingestreten« (EW 294) — bi lahko sprejeli, če bi ne bila zraven tega očitna tudi podoba več oseb, ki so tesno skupaj pri delu na polju: *-ževci*, *-ževke*, *-ževšice*, morda tudi Japljevi — *sejci*. Od predstave sejati, seme, ni daleč do sadu (*-žir-*)³. ... Če

¹ Zvezdna imena in izročila o zvezdah med Slovenci. Zbornik za zgodovino naravoslovja in tehnike. Slovenska Matica, Ljubljana (1973), 2. s: 43—90.

² Anton Dokler, Grško-slovenski slovar. Ljubljana, 1915, str. 621.

³ Matičetov, n. n. m. str. 50.

izvzamemo sv. tri kralje in nedolžne otročiče, so vse druge podobe na večernem nebu pravzaprav pripadniki delovnega ljudstva: *voznik, mlatci, kosci*, [gosto]-*ževci* in *-ževke* (žanjci in žanjice), morda tudi [gosto]sejci, *-sevci* in *-sevke* (= sejavci in sejavke)⁴. Bohoričevi *stožerčiči* morajo biti v rodu z ruskimi *stožary* in makedonskimi *stóžeri*⁵... Slovenski *stožerčiči*, izpričani leta 1584, se že nanašajo na Plejade. »Stožer«, okoli katerega se sučejo »voz«, »vol«, »konji«, itn., se je pri nas torej že zdavnaj ločil od svoje prvotne velike družine in umaknil k drobnim Plejadam, zraven pa dobil množskemu in še pomanjševalno ali ljubkovalno obliko »stožerčiči«. Enakemu pomenskemu premiku so ne vemo kdaj podlegli tudi r.[uski] *stožary* in mak.[edonski] *stóžeri*; oboji so namreč v rabi za Plejade.⁶

Takšna mnenja so danes; manj znano pa je, da so Dalmatin-Megiserjevi *gostožerčiči* zbudili pozornost že v začetku 19. stoletja. Slavni češki jezikoslovec Jos. Dobrovský je pisal dne 28. novembra 1806 Valentinu Vodniku v Ljubljano med drugim: »Wie aber Megiser? Er hat, meine ich, viel Gutes, wenn gleich Veraltetes. Z. B. die Plejades nennt er in seinem thesauro *gostofherzhizhe*; *gosto verstehe ich wohl*; was aber soll *fherzhizhe* (vielleicht *fherzhize*) bedeuten?«⁷ Vodnik, ki je medtem 23. decembra 1806 na prvo roko dokončal Slovenski Besednik, kjer je v zvezku 69/12^b za Plejade zapisal Goftafevzi, je šele 28. januarja 1808 odgovoril Dobrovskemu pod točko 11. na njegovo vprašanje tole: Die Pleiades nennen wir allgemein *goftofevzi*, *goftasevzi*, und zwar *fevzi* von *fejem*, ich säe, wovon auch: *fonze feje* (die Sonne scheint) d.i. sie säet ihre Strahlen aus; dagegen sagen wir: *luna fveti*, der Mond leuchtet. *Goftofevzi* sind daher die Dichtscheinenden, Dichtleuchtenden, Dichtstrahlenden. In Gebirgsgegenden hörte ich wohl den rauhen sinnlosen Namen *goftofeozhizhi*, *goftofheozhizhi*.«⁸

Dobrovskemu prednje Vodnikovo tolamačenje nikakor ni bilo pogodu, zato ga je v svojem drugem pismu z dne 3. marca 1808 takole podučil: »Gostoserzhizhi mag doch nicht so sinnlos sein, wie sie meinen, wenn man nur *gostosherzhizhe* auspricht. Im Russischen fand ich *wlasožar* (wolosožar). Andere Namen siehe im Slavin, p. 424. Bei Sonze *feje* denke ich nicht an *fejem*, sondern an *fijem*, *fijati*; des ersten Stammsylbe ist *fje*, des zweiten *fi*, die nicht verwechselt werden müssen.«⁹

V Slavinu,¹⁰ ki ga je navedel Vodniku, obravnava Dobrovský na str. 417—427 neki star slovanski prevod Biblije, katere prevajalec je bil Srb ali Bolgar, in kjer je v 9. poglavju Jobove knjige za Plejade zapisal za grški *ὁ ποιων πλειαδα* tvorjaj klasoželca, kar je gotovo pisna napaka, *δεσμων πλειαδος* pa je prevedel

⁴ Matičetov, n. n. m. str. 66.

⁵ Matičetov, n. n. m. str. 50.

⁶ Matičetov, n. n. m. str. 68.

⁷ Mittheilungen des historischen Vereines für Krain (MHK) 1861, str. 10: Kako pa Megiser? On ima, menim, veiko dobrega, čeprav zastarelega. Plejade npr. imenuje v Thesaurusu *gostožerčiče*; *gosto* pač razumem, kaj pa naj pomeni *žerčiče* (morda *žerčice*)?

⁸ Slavia, Časopis pro slovanskou filologii, Ročník IV. V Praze 1925—26, str. 126: Na splošno imenujemo Plejade *gostosevci*, *gostasevci*, in sicer *sevci* od *sejem*; od tod tudi: *sonce seje*, tj. poseva svoje žarke; sicer pa pravimo: *luna sveti*. *Gostosevci* so torej *gostosevajoči*, *gostosijoči*, *gostožareči*. V gorskih krajih [= na Koprivniku v Bohinju] sem pač slišal robato nesmiselno ime *gostoseočiči*, *gostošeočiči*.

⁹ MHK 1861, str. 18: *Gostožerčiči*, če jih le izgovorimo *gostožerčiče*, nikakor ni tako nesmiselno, kakor menite. V ruščini sem našel *wlasožar* (wolosožar). Druga imena glej v Slavinu, str. 424. Pri *Sonze seje* ne mislim na *sejem*, marveč na *sijem*, *sijati*; prvega debelski zlog je *sje*, drugega *si*, ki se ne smeta zamenjati.

¹⁰ Slavin. Von Joseph Dobrowsky. Prag 1808.

s souz wlasoželišč. Voltiggi imenuje Plejade vlascichi (beri wlašiči), Čehi jim pravijo slepices kuřátky, kakor Nemci die Gluckhenne. V Megiserjevem Thes. polyglot. pa so Plejade gostosherzhizhe.

Dobrovský si je še naprej z gostožerčiči belil glavo; končno pa je v pismu z dne 30. januarja 1811 sporočil Jerneju Kopitarju na Dunaj v besedi poveden etimološki vir: Megiser selbst hat die Sp.[rache] nicht (oder sehr unvollkommen) verstanden. Die plejades nennt er goftosherzhizhe (utique mellius gostosherzhize von sher. Russ. a p.: wlasožar bei Hölterhoff). Ob wohl die Herren in Steyermark [= Primčeva Societas slovenica v Gradcu] die gostosherzhize noch erfragen werden¹¹? Na to vprašanje je Kopitar 20. februarja 1811 Dobrovskemu kratko odgovoril: 3) quae de Primitz scribis et de gostosherzhize, perscripsi ad illum.¹²

Dobrovský, čigar jezikoslovno znanje je bilo neoporečno, je pravilno doumel, kakor tudi nehote Vodnik v pismu z dne 28. januarja 1808, da so gostosevci le sevajoče ali sijoče zvezde, ki gosto sevajo, kratko gostosevci, po nemško die Dichtscheinenden, Dichtleuchtenden, Dichtstrahlenden; nikakor pa niso to die dicht hingestreiten [Sterne] — gosto posejane [zvezde], kakor je pozneje menil Miklošič, niti so gosto -sejci, -sevci, -sevke, ker nimajo s sejanjem in setvijo nič skupnega. Vsa ta imena z različno pisavo in izgovorjavo, ki jih je Matičetov skrbno zbral, so nastala po napačnem križanju oblik sejati, sjati — sejem in sijati — sijem; zglede za to je nič koliko, med njimi je tudi Vodnikov v pismu Dobrovskemu dne 28. januarja 1808.

Z etimološkim deblom *žer-žar* v Dalmatin-Megiserjevi besedi gostožerčiči, je verjetno Dobrovský med prvimi pogodil njihov pravi pomen, tj. gosto žereče — žareče zvezde; le-teh pravilno obliko gostožerčice, kakor jo je doslej edini zapisal kajkavski pisec in slovnicar Ignacij Kristijanović¹³ (1796—1884), pa je bil Dobrovský nakazal Kopitarju v prej navedenem pismu.

Besede kakor so *žerak*, *žerek*, *žereti*, *žerjavica itn.* — zdaj so pravopisno žarek -rka, -o, žareti — so domače v več slovenskih narečnih govorih, vknjižene pa so tudi v slovenskih slovarjih, takó da stare oblike žerčič -a, žerčica -e, danes bi rekli in pisali žarčič — žarčiči, žarčica — žarčice, niso bile prav nič nelogične. Da pa so nastali, kdo ve kdaj, iz gostožerčičev npr. gostožerčki ipd., je znano prastaro prevračanje besed v ljudski etimologiji.

Kaj pa Bohoričevi stožerčiči? Drzнем si zapisati, da niso z ničimer v zvezi s stožerom ali stožerčiči, marveč je le pojem gostote *gosto-* tu zamenjan z navideznim številom *sto*, ki ponazarja pač mnogoštevilnost zvezdišča; za-žerčiči pa velja vse isto kakor pri gosto-žerčičih.

¹¹ V. Jagić, Briefwechsel zwischen Dobrowsky und Kopitar (1808—1828). Berlin 1885, str. 188: Megiser sam [slovenskega] jezika ni razumel (ali zelo nepopolno). Plejade imenuje gostožerčice (vsekakor boljše gostožerčice od žer, rusko žar: wlasožar pri Hölterhoffu). Mar bodo gospodje na Štajerskem o besedi gostožerčice še poizvedovali?

¹² V. Jagić, Briefwechsel . . . , str. 193:3) kar ste mi pisali o Primcu in o besedi gostožerčice, sem mu sporočil.

¹³ Grammatik der Kroatischen Mundart. Agram 1837, str. 11.

REDEK SKLADENJSKI POJAV V SLOVENŠČINI ŠESTNAJSTEGA STOLETJA (KAJ JE TO ZA ENO SANJO?)

1. V Dalmatinovi Bibliji naletimo na zelo redko in nerazjasnjeno skladenjsko zvezo, ki jo je zaradi redkosti (v vsej Bibliji pet primerov) in ker nima ustreznika v sodobnem slovenskem jeziku mogoče ali prezreti ali pa imeti za tiskarjevo napako. Da ta zveza v slovenistični jezikoslovni literaturi doslej ni bila niti omenjena, je zato mogoče pojasniti z redkostjo, pa tudi z dejstvom, da današnji knjižni jezik in govori zveze ne poznajo več.¹ In vendar gre po vsej verjetnosti za dragocen skladenjski arhaizem. Še več, ker ga najdemo v tem velikem besedilu, pomeni dokaz za slovanski značaj zveze, ki so jo doslej prištevali med germanizme. Dokaz predvsem zaradi tega, ker nastopa neodvisno v dveh, ozemeljsko že davno ločenih slovanskih jezikih: v slovenskem in v slovaškem.

V mislih imam rabo vprašalne zveze *kaj/je to/za* s tožilnikom. Zveza *kaj za* ima vlogo prilastka in po pomenu ustreza vprašalnemu zaimku *kakšen*. Vendar ne gre toliko za pomen zveze, kolikor za rabo s tožilnikom, torej za prehodno rabo glagola **byti* v tej vprašalni zvezi.

Iz Dalmatinove Biblije poznam te-le primere opisane zveze (združujem jih v tip A):

- 1) *Kaj je tu sa eno fajno, katera fe je tebi fajnala?* Genesis XXXVII, 10; s. I/24r
- 2) *Inu njegovi Hlapci so djali k'njemu: Kaj je tu sa eno rezh, kaj ti delash? Dokler je tu Déte shivu bilu, si fe postil, inu jokal. Sdaj pak, ker je vmerlu, si gori vftal inu jésh?* II Regum XII, 21; s. I/174 r
- 3) *Inu on je gori vftal, inu je poprétil Vétrom inu Morju: inu je cillu tihu postalu. Ty Ludje pak so fe sazhudili, inu so djali: Kaj je to sa eniga, de so njemu Vétri inu Morje pokorni?* Mat. VIII, 27; s. III/6 r
- 4) *Inu en ftrah je nje vse obshâl, inu so vkup govurili, inu djali: Kaj je tu sa eno rézh? On s'mozhjo inu s'oblastjo sapovéda nezhiſtim Duhom ... Luk. IV, 36; s. III/32 v*
- 5) *Natu so ludje mej fabo djali ... Kaj je tu sa eno befedo, de on pravi: Vy bote mene yfkali ... Jan VII, 36; s. III/51 v.*

¹ Pred več kot štirimi leti sem napisala in poslala tedanjemu uredniku časopisa Slavica Slovaca v Bratislavi, profesorju S. Ondrušu, za tisk pripravljen članek, ki je nakazal med drugim tudi to odkritje. Iz tehničnih in drugih razlogov ta članek do danes ni ugledal belega dne. Današnje besedilo je le delna ponovitev njegove vsebine. Vsebuje novo slovensko gradivo in nekaj spremenjeno interpretacijo tu obravnavanega skladenjskega pojava.

Seveda je v Dalmatinovi Bibliji poleg teh primerov še vrsta vprašalnih zvez z istim glagolom *byti in s *kaj za*, prav tako v vlogi prilastka, toda s samostalniki, ki imajo tožilnik enak imenovalniku. To so a) samostalniki moškega spola, ki pomenijo nežive predmete, in b) samostalniki srednjega spola. Obe skupini združujem v tip B:

a/ *Hiskia pak je djal: Kaj je tu sa en Zajhen, de jest tja gori pojdem v'Gospodnio Hifho.* Izaija, XXXVIII; s. II/15 v

Taku pravi ta veliki Krajl. Kaj je tu sa en truz, na kateri je sanafhafh? IV Regum XVIII; s. I/125 r

b) *Inu on je djal: Kaj je tu sa enu pogrebnu snaminje, kateru jest vidim?* IV Regum XXII; s. I/218 v

Kaj je tu sa enu pregrishenje, inu greh, s'katerim smo my supar Gospuda nafiga Boga grefhili? Jeremija XVI, s. II/35 r

Pri takih zvezah seveda ni mogoče ugotoviti, ali po *kaj je to za* nastopa tožilnik ali imenovalnik. Razen tega nam te zveze pri našem problemu ne pomagajo dosti, ugotavljamo kvečjemu, da je v Dalmatinovi Bibliji vprašalna zveza *kaj je to za* pogosta.

Vendar pa je tudi veliko primerov, v katerih po *kaj za* nedvomno sledi imenovalnik. Te uvrščam v tip C. To so predvsem: a) primeri samostalnikov, ki pomenijo moške osebe; a) samostalniki ženskega spola v ednini (tudi tisti, ki so s tožilnikom zbrani v skupini A).

Primeri tipa C.

a) *Sakaj gdu vej kaj bo to sa en zhlovik sa Krajlem kateriga so vshe bily postavili?* Salomonov Predigar II; s. I/329 r

b) ... *inu k'nym djal: Kaj je tu sa ena huda rezh, katero vy delate, inu prestopujete Sobbotni dan?* Nehemija XIII; s. I/262 r

Šele ob primerih tipa C lahko ugotovimo, da se v Dalmatinovi Bibliji vprašalna zveza *kaj je to za* zares povezuje tako z imenovalnikom kakor — redkeje — s tožilnikom. Seveda gre tu za primere, ko se vprašanje nanaša na osebek, in to na osebek glagola *byti, ne pa na osebek katerega koli glagola.

Vprašalne zveze omenjenega tipa, pa tudi z njimi povezana omahovanja med rabo tožilnika in imenovalnika prav gotovo niso niti pisna pomota niti posebnost Dalmatinovega jezika. Čeravno so zveze *kaj za* s tožilnikom izredno redke, jih vendarle najdemo tudi pri drugih piscih te dobe. Tako že v Kreljevi Postili iz 1567 beremo na str. LXXV: *Kai ie pak Kapitan bil s'eniga zhloveka? Po desheli inu rodu ie bil en Ayd, po statu en Kapitan.*

Take primere najdemo tudi v posmrtno izdanem Trubarjevem prevodu Postile iz 1595. Eden izmed njih je dobesedna ponovitev prej navedenega primera A3 iz Dalmatinove Biblije: *Kaj je tu sa eniga, de fo njemu vejtri inu Morje pokorni?* Hišna post. s. I/108².

² Ko pišem te besede, ne morem primerjati tega mesta v Trubarjevem Matevževem evangeliju (1555). Ne bo pa brez pomena dejstvo, da ima prej omenjeni primer A 4 iz Dalmatinove Biblije (Luka IV, 36) v Trubarjevi izdaji Novega testameta (Ta prvi dejl 1557) povsem drug prevod. Namesto zveze *kaj za* imamo tu vprašalni zaimek: ... *inu fo gouurili umej labo rekozh, kokou gouoriene ie letu? On imozhio inu loblatio lapoueda tim nezhlitum duhum* s. 172. Krelj podobno razlaga s pomočjo kakov prej omenjeno mesto iz Mat. VIII, 27: *Kakov ie leta da ga Vetar inu Morie flusha* Krelj Rst s. LXXVII. V tem članku obravnavana dela so navedena na koncu.

Zanimivo pa je, da se ista skladijska zveza ponavlja v istem stavku, razširjenem le s samostalnikom, v besedilu pridige po odlomku iz Matevževega evangelija: ... *inu reko: Kaj je tu sa eniga Mosha, de je njemu Vejter inu Morje pokornu?* Hišna post, s. I/113.

V obeh besedilih se podobno kot v Dalmatinovi Bibliji najdejo zveze z imenovalnikom: *Vgani vganjavec dobar, kai ie tu sa ena stvar: katera ie nai svitljši inu ie nai tamnéjši?* S. Krelj Post. 1567, s. III r /Predgovor/; ... *kai ie to sa ena prilgiha* ib. s. XCV r.

Zveza *kaj za* v vseh navedenih primerih je prilastek z istim pomenom kot kako-vostni vprašalni zaimek *kakov* 'kakšen', ki ga najdemo med drugim pri Krelju (prim. opombo 2). Ta prilastek tvori skupaj s samostalnikom v tipu B in C povedkovo skupino. Tip A pa se prav zaradi tožilnika ob glagolu *byti taki klasični delitvi na stavčne člene izmika.

Zunaj konstrukcij tega tipa sta še dva tipa zvez s prilastkovnim *kaj za*.

Tip D. V tem tipu gre za predmet prehodnih glagolov in *kaj za* je prilastek tega stavčnega člena. Tak predmet je v tožilniku ne glede na zgradbo prilastka.

Tedaj fo ony djali k'njemu: Kaj sturish sa en zajhen, de vidimo inu tebi verujemo? Jan IV, 29; BD s. III/50 v

Kaj imate vy letu sa eno flushbo? Exodus XII; BD s. I/42 v

Kaj ima sa velika Mesta? Judith V; BD s. II/133 v

Tip E. V stavkih tega tipa je vprašalna zveza *kaj za* prav tako prilastek, vendar osebkov; v povedku je kateri koli glagol v osebni rabi z izjemo glagola *byti; takih primerov v Dalmatinovi Bibliji nisem našla, pozna pa jih na primer Trubarjeva Hišna Postila:

... *hvalimo ta pokoj, inu tu pervu rounanje, ne gledamo, kaj sa ena grosovita klupa ali cep je na tem višila...* s. I/110 /Pridiga na Četrto nedeljo po treh kraljih/.

Kaj bode pak sa ena shtrajfiinga na takovu shentovanje prifhla? s. I/110.

Ta tip je najti tudi v poznejših besedilih, skupaj s tipi B, C, D se širi zlasti v osemnajstem stoletju, kar izzove na začetku devetnajstega stoletja zelo ostro obsodbo teh zvez, češ da so germanizmi³.

³ Tako je na primer pri M. Kastelcu (nauk 1688) zveza za en pretežno zapisana v reducirani obliki kakor *s' en [zen]: Moj lyn, kai li ti s' ene vere?* s. 9; *Kaj ima s' eno muzh leta S. Sacrament?* s. 135. Tako pisava priča o napredovanju leksikalizacije te vprašalne zveze. V Rogerijevem Palmariem Emypreum iz 1731 najdemo zelo pogosto vprašanje s *kaj za*, npr: *uprashan kaj la ene Vere je? ... tedaj je djal...* s. 161; ... *Ituril je enu uprashajne... kaj je bila la ena potreba, de Moyles je mogel te zhéule isúiti?* s. 321; *kaj je tu bil la en marter? kaj la ena bridkúls inu bolézhyna?* s. 392; ... *kaj fo tu la ene ceremonie?* s. 491. Pri M. Pohlinu so vprašanja, v katerih je za en v pisavi reduciran do oblike *fen [zen]: Kaj je tu lena velika nasrezha...* s. 138; *Kaj je len zil, inu konz, de mi oblezheni hodimo?* s. 157. Veliko podobnih primerov je mogoče navesti tudi iz drugih besedil tega in poznejših obdobj. Vprašanja s *kaj za* je uporabljal tudi J. Primic leta 1813 v svojem priročniku slovenskih besedil, kar je v recenziji te knjige zelo ostro napadel J. Kopitar. (»Slavische Sprache in Innerosterreich«, B. Kopitars kleinere Schriften... hrsg. vom F. Miklosich, (Wien 1857, s. 219.) Namesto zvez tipa *Na kaj za eno vižo? Kaj so to za ene reči?* in podobno, kakor jih je uporabljal Primic, predlaga Kopitar vprašanja brez *kaj za*: *Kako tako? Ktire so to reči ali Ktire so take reči* ipd.

V stavkih z vprašalno zvezo *kaj za*, nanašajočo se na predmet (tip D), je zmeraj tožilnik, ki ga očitno veže ustrezni prehodni glagol. V stavkih s *kaj za* ob osebkiju vseh glagolov (prehodnih in neprehodnih — tip E) nastopa zmeraj po pričakovanju imenovalnik.

Do omahovanja med tožilnikom in imenovalnikom prihaja v primerih, ko glagolsko podstavo povedkove skupine tvori glagol **byti*.

2. Iz navedenega gradiva je torej razvidno, da prihaja do omahovanj med tožilnikom in imenovalnikom samo pri vprašanjih z glagolom **byti*. O tem priča zlasti primerjava tipa A in tipa C.

Preden začnem pojasnjevati ta pojav, naj omenim še njegov geografski obseg. Kakor je bilo že omenjeno, povezuje ta zveza slovenski knjižni jezik šestnajstega stoletja s sodobnim slovaškim knjižnim jezikom. V sodobnem slovenskem knjižnem jeziku pa zveze ni več. Za sedaj je tudi nisem opazila v nobenem izmed novejših besedil po šestnajstem stoletju.

V slovaškem knjižnem jeziku obstaja danes podobno kakor v Dalmatinovi Bibliji v vprašalnicah s *čo je to za* (v povedku je torej glagol **byti*) možnost uporabe tožilnika ali tudi imenovalnika, npr.: *Čo je to za človeka?* poleg *Čo je to za človek?* in *Čo je to za ženu?* poleg *Čo je to za žena?* Obe zvezi obstajata v knjižnem in pogovornem jeziku najmanj od devetnajstega stoletja in po razpravi konec šestdesetih let našega stoletja sta bili obe sprejeti kot enakopravni, hkrati pa tudi obe spoznani za — pravilni⁴. Sicer pa je še vedno ostal nepojasnjen izvor same oblike vprašalne zveze *čo za* v pomenu 'kakšen' ali 'kakšne vrste'. V razpravi je namreč Š. Peciar pokazal na problem tako, da je opozoril, da *za* v teh zvezah ni predlog, marveč členek in da akuzativna vezava zato ni potrebna. Peciar je podprl svojo tezo z vrsto ekspresivnih (naklonskih) primerov členka *za* v slovaškem jeziku, vendar ti primeri ne spadajo v okvir našega razpravljanja. V Peciarjevi razpravi je poglobitno opozorilo (in to izključno ob slovaškem gradivu), da omahovanja med uporabo tožilnika in imenovalnika v vprašalnih zvezah s *čo za* nimajo nobene zveze z vprašanjem vezave predloga *za*.

V sodobnem slovaškem knjižnem jeziku se pri vprašalnih zvezah *čo je to za človeka* kaže še en problem, ki pa iz slovenskih primerov šestnajstega stoletja ni razviden, kajti v vseh primerih razen enega iz Kreljeve Postile je povedek v sedanjiku. (Tega problema Š. Peciar ni analiziral.) Primeri z opisnim preteklikom namreč odpirajo problem značaja povedka z **byti* in ujemanja v teh vprašalnih zvezah. Do omahovanja namreč prihaja ne le v rabi samostalnika v tožilniku ali imenovalniku, marveč tudi v obliki spola v samem povedku (to je pri deležniku na *-l*). V nekaterih primerih se deležnik ujema v spolu s samostalnikom, v drugih — je v obliki srednjega spola, zato je mogoče zvezo pojasniti kot svojevrstno brezosebno konstrukcijo. V takih primerih se vsiljuje analogija z rabo deležnika glagola **byti* v bivanjskem pomenu (*verbum existentiae*), prim.

⁴ Š. Peciar. *Čo za človeka — čo za človek*. Slovenská reč 34 (1968), s. 2. Tu je tudi povzeto stališče E. Směškove, s katerim Peciar polemizira. E. Směškova (Kultura Slova 1/1968, 4) je zahtevala uporabo *čo je to za + tožilnik*, češ da je edino pravilna in da je zveza z imenovalnikom germanizem, Peciar je navedel argumente za pravilnost obeh tipov predvsem s tem, ker je pokazal, da *za* v omenjenih člankih ni predlog z akuzativno vezavo, marveč členek ocenjevanja.

pol. *Tam jest książka*. — *Tam była książka*. — toda *Tam nie było książki*. (Slov. *Tam je knjiga*. — *Tam je bila knjiga*. — *Tam ni bilo knjige*. — op. prev.) Anketa med izobrazenci v Bratislavi je pokazala, da tisti, ki govorijo *čo je to za žena*, govorijo tudi *čo to bola za žena* in podobno, tisti pa, ki v takih zvezah uporabljajo tožilnik, jo razumejo kot brezosebno zvezo in pravijo *čo to bolo za ženu*, *čo to bolo za človeka*. Povsem mogoče je, da je to stanje nekoliko idealizirano in pozneje poenostavljeno (kajti besedila iz osemnajstega in devetnajstega stoletja kažejo veliko bolj zapleteno stanje), v vsakem primeru pa je takšno razmerje med rabo tožilnika pri *čo je to za* in brezosebno konstrukciji dodatni dokaz, da omahovanje med tožilnikom in imenovalnikom ne izvira zgolj iz različne vloge samega člena (ali predloga) *za*, marveč da obstaja medsebojna odvisnost med tem omahovanjem in položajem samega veznega glagola **byti*. Tako razmerje v rabi brezosebnih zvez *čo je to za* s tožilnikom je mogoče zaslediti že v samem začetku slovaškega knjižnega jezika (18. stoletje), npr.: ... *čo bi bilo za najvážnejšú príčinu* (I. Bajza, René, k. XVIII. d.), vendar ne preveč dosledno, saj je v istem času mogoče najti tudi zveze kakor ... *čo to boli za reholnikov* (J. Fandy, k. XVIII. d.). Za slovaščino je mogoče ta omahovanja pojasniti a) z raznovrstnostjo modalnih (ekspresivnih) funkcij *za* (zlasti v narečjih); b) z razlikovanjem pokrajinskega obsega tipov *čo je to za* s tož. in *čo je to za z im.*⁵ (zaradi česar je morala nastati vrsta vmesnih tipov, križanj med različnimi); c) s spremembami v sami narečni osnovi slovaškega knjižnega jezika in od vsega začetka z intervencijami filologov pri njegovi kodifikaciji.

Da bi pojasnili opazovani pojav v obsegu, kakor nastopa v slovenskih besedilih šestnajstega stoletja, je dovolj, če opozorimo na tožilniško vezavo vprašalne zveze *čo je to za* (sle. *kaj je to za*) z brezosebno rabo glagola **byti*.

3. V vseh slovenskih primerih je glagol **byti* vez, torej v skoraj izključno gramatični funkciji, ki je dovolj različna od **byti* kot tako imenovanega glagola *existentiae* v pomenu 'obstajati', 'bivati'. Prav odvisno od vrednosti glagola **byti* v teh vprašalnih zvezah se pojavlja tudi vprašanje skladenjske vrednosti samostalnikov, ki nastopajo v tožilniku.

V primeru imenovalnika ni nobenega dvoma: so povedki. Na to kaže tudi njih ujemanje s spolom in številom oblik veznega glagola **byti*.⁶ Problem je kvečjemu, ali je povedek tu sam samostalnik ali tudi njegova zveza z *za*. Vendar je to malodane sholastično vprašanje. Zdi se mi, da zadošča klasifikacija celote tipa sle. *kaj je (to) za* + imenovalnik kot svojevrstne leksikalne zveze (kon-

⁵ a) A. Habovštiak. Poznámky k syntaktickej diferenciacii slovenkých nárečí, s. 400 [v] Otázky slovenské syntaxe, sborník brénskú syntaktické konference. Praha 162.

b) A. Habovštiak. Oravské nárečia, Bratislava 1965. S. 204, § 199.

c) P. Ondrus. Stredoslovenské nárečia v Madárskej, Bratislava 1956.

V narečnih besedilih imamo primere tega tipa iz vasi Kospallag: *čudovali sa, čo je to za človeka, že sa tak sviati s. 271; A šeci okolo sklenihu vrhu sa čudovali. Že čo je to za vojáka, takihu ešte ňevidéli s. 271*. Iz literature in primerov je videti, da zajema ta pojav po svojem obsegu srednjeslovaška (večina?) ter zahodnoslovaška (vsa?) narečja.

⁶ Omahovanje med obliko deležnika **byľ, -a, -o*, ki se v sporu ujema s samostalnikom-osebkom (kakor v citiranem primeru iz Krelja: *kaj je . . . Kapitan bil s' eniga človeka*), in obliko srednjega spola, ki je neodvisna od gramatičnega spola osebká je prav tako mogoče pojasniti z različnim obravnavanjem v takih vprašalnih zvezah uporabljanega kazalnega zaimka *to* v posploševalni vlogi. Oblika **bylo* v takem primeru ni del brezosebne zveze, marveč se ujame z obliko tega zaimka. Omahovanje v kongruenci med osebkom in povedkom v primerih, ko se med seboj razlikujejo po spolu, je znano iz večine slovenskih jezikov, posamezni knjižni jeziki so vprašanje rešili različno. Gradivo, ki sem ga zbrala iz slovaščine, pa vendar ne kaže, da bi bila oblika *bolo* enoznačno odvisna od rabe zaimka *to*. Edini slovenski primer pa je premalo, da bi lahko kar koli posplošili.

strukcije), katere skladniki so v medsebojni zvezi; za je v tej zvezi členek brez vezave, ne glede na to, ali mu sledi tožilnik ali imenovalnik.

Kadar pa zvezi sle. *kaj je to za* (slov. *čo je to za*) sledi tožilnik, ga ni mogoče pojasnjevati kot povedek. Tožilnik (accusativus) je predvsem sklon bližnjega predmeta. Toda tak predmet je osnovna lastnost prehodnih glagolov. Sodobni glagol »*byti*« v slovanskih jezikih pa je neprehoden. Kljub temu sem mnenja, da prav dejstvo, da tožilnik v slovaških zvezah tipa *čo je to za*, kadar je *byti v obliki prislova srednjega spola (brezosebno?), kaže na to, da je samostalnik v takih zvezah (ali je vsaj to bil pred leksikalizacijo) bližnji predmet. Sama osebna oblika *je, je bolo* bi bila potemtakem pravi povedek in ne vez zloženega povedka. Pri omahovanjih med tožilnikom in imenovalnikom v slovaščini in v slovenščini šestnajstega stoletja naj bi imeli torej opraviti z omahovanjem med dvema različnima rabama (pomenoma) glagola *byti: a) kot vezi⁷ in b) kot glagola bivanja.

Glagol *byti v prvi od omenjenih funkcij (kot vez, kopula) je seveda neprehoden. Toda v drugi funkciji, v pomenu 'bivati', 'obstajati' je bil prvotno prehodni. Na to prvotno prehodnost, katere sledove je v posameznih slovanskih jezikih najti v različnih skladenjskih in leksikalnih nepravilnostih, je opozoril že F. Miklošič⁸.

Potrdilo prvotne prehodnosti glagola *byti v tem pomenu je roditelj znikanja po *byti v jezikih, ki ga v tem pomenu niso zamenjali z *iměti (npr. slovenski, slovaški, ruski); prim. slov. *tukaj ni knjige, tukaj ni knjig*. Prim. še slovaško narečno: ... *a to bou pes. A teraz ho nejest ket som sa obozrela*.⁹

Istočasna ohranitev brezosebnosti zvez, kakor je pol. *tu nie ma książki, tu nie ma książek, tu nie było książki, tu nie było książek* v obeh skupinah jezikov (s prvotnim *byti in drugotnim *iměti za glagol bivanja) — je dodatni dokaz za obstoj brezosebnih vprašalnih zvez z *byti za in s tem za prehodno rabo *byti.

Nadaljnje potrdilo nekdanje prehodnosti glagola *byti je dejstvo, da se je v tistih slovanskih jezikih, ki imajo v negaciji ustreznik z *iměti (kakor poljsko *tu nie ma książki* poleg *tu jest książka*), glagol *byti obdržal, če negacija zaničuje povedek v glagolski obliki z deležnikom na -l: polj. *tu nie było książki*.

Drugi dokaz nekdanje prehodnosti glagola *byti v pomenu 'bivati' so različne njegove zapletene povezave s partitivnim roditeljem in roditeljem negacije. V poljščini se je na primer po glagolu *byti obdržal leksikalizirani tožilnik samostalnikov *trocha (*trochę* 'nevelika količina') in *para (*parę* 'več kot dva') v takih zvezah kot *tam jest (było) trochę cukru, tu jest (było) parę osób*. Razen tega je po njihovem zgledu v pogovornem jeziku uporabljan prislov *masę: tu jest mase kurzu*.¹⁰

⁷ Prim. pol. ekspresivno *Co za człowiek!* = *Co cóż to za człowiek* = *Co to jest za człowiek!* *Co za pytanie!* = *Co to jest za pytanie!* Taka podstavitev samega zaimka *to za* njegovo zvezo z osebno obliko *byti je mogoča le tedaj, kadar je osebna oblika vez v zloženem povedku. Nemogoče pa je domnevati tako podstavo za *Tu jest jakiś człowiek zveze Tu jakiś człowiek* in tudi ne za *Tu to jakiś człowiek*. Zaimek *to ne* predstavlja glagola *byti tedaj, kadar je ta uporabljen kot glagol bivanja.

⁸ F. Miklosich, *Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen*, Syntax, Wien 1873. S. 354–355.

⁹ Liptów, Narečno gradivo iz JULS SAV v Bratislavi. Sign. 41/28 Lipt.

¹⁰ Poljski jezik ni ohranil samostalnika *trocha*. Znan pa je še danes na prim. iz bolgarščine v pomenu 'drobtina', 'drobtinica', 'košček', 'del' (prim. troha, Pleteršnik II, 695. Pripomba prev.). Samostalnik *para* se v poljščini v navedenem pomenu prav tako ni obdržal. Obstaja samo v pomenu 'dva kosa' in ga v takih primerih uporabljamo za glagolom bivanja v imenovalniku: *V tajni jest para koni*.

Sodim, da je z omahovanjem med brezosebno-prehodno in vezno rabo glagola *byti mogoče pojasniti na videz povsem nemotivirano omahovanje v uporabi partitivnega genitiva (delnega roditelja) v Dalmatinovi Bibliji v stavku: *inu kar je kriviga, tu ima srounanu biti, inu kar je gârzhafstu, tu ima gladek pot biti*, Luk. III.; s. III/31.¹¹ S podobnimi dejavniki bi bilo mogoče pojasniti nepričakovano rabo zanikanega roditelja po osebno uporabljenih oblikah glagola *byti v naslednjih stvkih iz Dalmatinove Biblije:

Ony vsaj néfo nishter drusiga, kakor . . . Jeremiasz X; s. II/32 v; Sakaj v' tehistih dnéh, bo takova nadluga, kakovèr nej nikuli bila (!) dosehmal od sazhetka téh Stvari, katere je Bug ftvaril, inu kakovèr tudi nebo. Mar. XIII, 19; s. III/27 r.

4. Omahovanje med uporabo tožilnika in imenovalnika v vprašalnih zvezah s *kaj za* v Dalmatinovi Bibliji in drugih slovenskih besedilih šestnajstega stoletja je zelo verjetno dediščina iz praslovanščine, ko je moral biti glagol *byti uporabljan prehodno. Čeravno je sledove nekdanje prehodnosti glagola *byti najti v različnih slovanskih jezikih, pojav tožilnika v posebni vprašalni zvezi z *za* natančneje izkazuje kot celoto območje slovanskega sveta na meji južne in zahodne slovanske skupine jezikov. To je večji del slovaškega jezikovnega območja (prim. opombo 2) in slovenščina šestnajstega stoletja.

Nastopanje te zveze v dveh slovanskih jezikih, ki sta ozemeljsko ločena, je dokaz velike starosti ali vsaj starosti tendence, ki je pripeljala do začetkov te zveze. Na drugi strani se zdi, da ostro ločeno področje nastopanja te konstrukcije kaže na to, da imamo opraviti z eno izmed mlajših praslovenskih inovacij. Toda glede na mehanizem pojavljanja same konstrukcije je slovensko gradivo zelo skopo: povedi tipa *kaj je to za eno besedo* se že v šestnajstem stoletju pojavljajo le mimogrede, sedemnajsto stoletje pa jih že ne pozna več.

Tako torej od obeh jezikov, pri katerih zvezo najdemo, le slovaščina kaže k izvirom. Samo v slovaščini namreč (v knjižnem jeziku in v govorih) vprašalne zveze obravnavanega tipa zajemajo glagol *byti v obeh njegovih funkcijah (pomenih), kot kopulo in kot glagol bivanja. Tako stanje v slovenščini dovoljuje domnevo, da je prehodna raba *byti v primerih, ko gre za vez, nasledek križanja (ali prvotne nezadostne razmejitve) obeh različnih pomenov. Predvsem s tem je treba pojasnjevati hkrati obstajanje tipa s tožilnikom in z imenovalnikom, torej *kaj je to za žena* (slov. *čo je to za žena*) poleg *kaj je to za ženo* (slov. *čo je to za ženu*).

Iz tega sledi, da je ne le obstajanje vprašanj z *za* in tožilnikom, marveč tudi obstajanje zvez z imenovalnikom na istem območju eden izmed doslej neznanih pojavov tesnejših predzgodovinskih povezav slovenščine s zahodno skupino slovanskih jezikov.

5. Ker se je neposredna povezanost ozemeljskega sosedstva med slovenščino in slovaščino pretrgala že daleč pred šestim stoletjem, je treba pričo povezave v obliki ohranjenega skladskega arhaizma v tako posebnem vprašalnem izrazu z *za* imeti kot dodatni dokaz velike arhaičnosti same vprašalne zveze (*kaj za*,

¹¹ Isto mesto se v starejšem Trubarjevem prevodu (*Ta prvi deil . . . 1557*, s. 166) glasi: *Inu kar ie kriuga bode raunu, inu kar ie oltriga, bode glatik pot.*

čo za, itd.) To je le dodatni dokaz, kajti, da je sle. *kaj za*, slov. *čo za*, pol. *co za*, rus. *čto za* itd. v slovanskem svetu ozemeljsko izredno razširjeno, je vedel že F. Miklošič¹² in kljub temu obsodil to vprašalno zvezo za germanizem. Zelo verjetno je v tem primeru sledil J. Kopitarju.¹³ O nemškem izviru te zveze je podvomil potem A. Bajec,¹⁴ ki je izrazil domnevo — seveda v relaciji do češčine — da je mogoče z nemškim vplivom pojasniti kvečjemu besedni red skladnikov v vprašalnih zvezah *z za* tako, da se je *za* znašel neposredno za vprašalnim zamikom. Gradivo, ki sem ga zbrala iz sedemnajstega in osemnajstega stoletja, se zdi, da potrjuje to domnevo in razen tega kaže, da je najbolj pogosta raba stalne zveza *kaj + za + en, -a, -o* ne glede na to, v kateri stavčni funkciji je samostalnik s tem prilastkom. Menim, da je v primeru *kaj za (en)* mogoče govoriti o nemškem vplivu na slovenski razvoj a) v besednem redu in b) v pogostnosti vprašalnih zvez *s kaj za* v času, ko se je raba res širila, to je v sedemnajstem in posebej v osemnajstem stoletju. Če pa gre za genezo teh zvez v slovanskih jezikih, so — naj bodo tudi germanizem — razširjene na široko po slovanskem svetu in tako stare, da Slovencev prav gotovo ni treba biti zanje sram. Povezava vprašalne zveze *kaj za* v slovenščini in slovaščini s posebej arhaično rabo prehodnega *byti v slovenskem svetu postavlja namreč ta tip vprašalnih zvez v tako davno preteklost, da se zdi malo verjetno, da bi bilo mogoče natančno določiti njegovo genezo.

(Prevedla B. P.)

¹² F. Miklosich, *Vergleichende Grammatik der Slavischen Sprachen*, Syntax. Wien 1873. S. 411.

¹³ Prim. opombo 3.

¹⁴ A. Bajec, *Predlog in predpona za*, *Jezik in slovstvo* IV (1958), 4, str. 100: V vseh modernih slovanskih jezikih z izjemo sh. in bolg. področja nahajamo rabo *kaj je to za en človek?*... Ta isti germanizem, če je res germanizem, nastopa tudi v litovščini... Vsekakor gre še za čisto slovansko rabo... v češ. zgluđu *což v zemi za obyčej jest*. Nemški vpliv je morda šele v prestavitvi *co za obyčej v zemi jest*.

V razpravi obravnavano gradivo je iz naslednjih del:

1. (P. Trubar) *Ta evangeli svetiga Matevsha, sdai pervizh vta Slouenski Iefig preobernen* (tj. P. Trubar), 1555.
2. *Ta prvi deil tiga Noviga Testamenta... Idai peruizh vza Slouenski Iefik, Skufi Primosha Truberia fueiftu preobernen... Tubingae 1557.*
3. (S. Krelj) *Postilla slovenska... Pervi simski del* (Ratisbonae), 1567.
4. (J. Dalmatin) *Biblia tu ie, vse Svetu Pismu, Stariga inu Noviga Teftamenta, Slovenki, tolmazhena, lkusi Iuria Dalmatina... Wittemberg 1584.*
5. (P. Trubar) *Hishna Postilla D. Martina Lutheria... tolmazhena lkusi Primosha Truberia Krainza rainziga... v' Tibingi 1595* (pregledane strani: 1—3 nlb; 1/28—1/35; 1/108—1/115; 1/234—1/240; II/36—II/41; II/124—II/134).
6. M. Kastelec. *Navuk christianski sive Praxis catechistica... skusi Matthia Castelza... v' Lublani 1688.*
7. *Palmarium Empyreum seu Conciones CXXVI... datae publicae luci Carniolico Idiomate... A. P. Rogerio... Pars I, Clagenfurti 1731.*
8. (M. Pohlin) *Kmetat sa potrebo inu Pomozh ali uka polne vesele, inu shalostne Pergodbe te vasy Mildhajm, Utisnenu na Duneju* (1789).

SLOVANSKI EDNINSKI RODILNIK KOT OZNAKA ZA IZVOR DEJANJA PRI DELEŽNIKI NA -NO- IN -TO-

Hirt, 1934, 119, omenja rabo roditelja v indoevropsčini kot osebek trpnega deležnika in daje zglede kot grško *Δίδοδοσ* »od Boga dan (ki ga je Bog dal)«, poetično *σφάγεις Αἴγισθον* »ubit od Ajasa (ki ga je Ajas ubil)«, sanskrsko *pátjuh kṛitā* »kupljen od moža (ki ga je mož kupil)«, *tā asja prajāḥ sṛṣṭāḥ* »od njega ustvarjena bitja (bitja, ki jih je on ustvaril)«. Dobro poznana je osebkova raba roditelja pri litovskem deležniku na *-t-*. Prim. npr. *Tā knygà būvo brólio pėrskaityta* »ta knjiga je bila prebrana od brata (to knjigo je prebral brat)«.

V slovščini najdemo poleg rabe roditelja kot logičnega osebk s trpnim deležnikom tudi predlog *otʹ* z roditeljem, kar je že razvidno iz slovenskih prevodov zgoraj. Vondrák, 1908, 382, daje starocerkvenoslovanski primer iz Suprasliensis, 344, 7: *simʹ otʹ Josifa rečenomʹ* »his ab Josepho dictis«. Lomtev, 1956, 383, citira primer iz stare ruščine: *ubitʹ (za ubitʹ - - WRS/JP) otʹ Jaropolka* »ubit od Jaropolka«. Primerjaj še sledeče: (Šahmatov, 1916, 37) *Ašče ključičsja komu otʹ toja lodija vʹ nei ubienu byti, ili bienu byti otʹ nasʹ* »če se zgodi, da bo kdo iz tiste ladje ubit ali tepen od nas (da bomo mi koga iz tiste ladje ubili ali pretepli)«; (Šahmatov, 1916, 42) *Otʹ Rima bo prišedʹ vʹ Vizantiju umolenʹ bystʹ otʹ živuščixʹ tu sʹtvoriti sija* »prišedši namreč iz Rima v Bizanc je bil naprošen od tam živečih /ljudi/, naj to naredi (so ga tam živeči /ljudje/ naprosili, naj to naredi)«.

Domnevamo, da je v teh in podobnih konstrukcijah že sam roditelj izražal izvor dejanja, ki je bilo podano s trpnim deležnikom in pomožnikom. Predlog *otʹ* je bil podan kasneje, in sicer zato, da bi potrdil oz. okrepil pomen kot izvor dejanja. Raba predlogov za okrepitev sklonskih pomenov se je vedno bolj širila in jo opažamo v raznih slovanskih jezikih. Mestnik sam (brez predloga) je na primer prvotno dokaj jasno označeval krajevnost, prim. npr. starorusko *bys požarʹ velikʹ Kyevě gorodě* »v mestu Kievu je bil velik požar« (Toporov, 1961, 12). V današnji knjižni ruščini je mestnik seveda zmeraj predložen. V stari ruščini se je roditelj lahko rabil v sociativnem pomenu brez predloga *sʹ*, prim. starorusko (Prvi novgorodski letopis 6717) *a soboju poja syna svoego Kostjantina i posadnika Dʹmitra* »in vzel je s seboj svojega sina Konstantina in posadnika Dmitrija«; *idja na Carʹgrad maloju družinoju* »napadajoč Carigrad z majhnim krdelom (majhno četo)«. Primeri so vzeti iz Mrázeka, 1964, 20, 21. Lomtev, 1956, 403—404 jih ima še veliko več.

Domnevamo lahko, da je bila konstrukcija kot *ubitʹ otʹ Jaropolka*, ki je enakovredna litovskemu *Jaropolko užmuštas* »ubit od Jaropolka«, prvotno (v predzgodovinskem času) verjetno *ubitʹ Jaropolka. Predlog *otʹ* je moral postati obvezen verjetno tudi v predzgodovinski dobi, kajti nobeden izmed slovanskih jezi-

kov ni ohranil te stare rodilniške funkcije, ki jo je prevzel orodnik. Verjetno jim je orodnik prej bil agens (vršilec) ali sredstvo, ne izvor dejanja. Lahko rečemo, da je rodilnik sam lahko funkcioniral kot vršilec ali sredstvo že v zgodovinski dobi, gl. npr. *napoen vina* »napojen z vinom« (Stokes, 1963, 89).

V nekaterih ruskih konstrukcijah najdemo poleg predloga *отъ* tudi predlog *у*, a tudi tu lahko domnevamo, da je bil prvotno samo rodilnik (brez predloga). Na ta način si lahko razlagamo narečne zglede, kot so naslednji (Borkovski in Kuznecov, 1963, 399): *у nego uexano* (= *on uexal* »odšel je«), *у volkov tut ideno* (= *volki tut xodili* »volkovi so tukaj hodili«); *у nego vypito* (= *on vypil* »izpil je«); *у stada tut paseno* (= *stado tut paslos'* »čreda se je tukaj pasla«); *у kuric rasklevano* (= *kuricy rasklevali* »kokoši so razkljuvale«); *у nas moločeno* (= *my molotili* »mlatili smo«).

Če predlog *у* izpustimo, je sintaktična skladnost ista kot v nekaterih litovskih konstrukcijah:

<i>rusko</i>	<i>litovsko</i>
*ego uexano	jo nuvažiuota
*volkov idėno	vilkų eita
*ix ešče ne ljaženo	jų dar negulta, neatsigulta
*ego vypito	jo išgerta
*stada paseno	bandos ganyta
*kuric rasklevano	vištų sulesta
*nas moločeno	mūsų kulta

Treba je pripomniti, da je v teh rekonstruiranih ruskih zgledih kakor tudi v litovskih uporabljena edninska končniška oblika deležnika srednjega spola in se v obeh jezikih ti deležniki delajo tako iz neprehodnih kakor iz prehodnih glagolov.

Iz zgornjega torej lahko sklepamo, da so slovanščina, sanskrt in litovščina prvotno verjetno rabili rodilnik kot sklon izvora dejanja, izraženega z deležnikom na *-t- in *-n-.

Navadno mislimo, da se predlogi vežejo s skloni, vendar je tako gledanje z zgodovinskega vidika verjetno napačno. Predlog, prvotno prislov, v mnogih primerih samo okrepi končniški pomen. V smislu Kuryłowiczeve analize sklonskega sistema se enodelni morfem (oz. sklonska končnica sama) nadomesti z dvodelnim morfemom (oz. predlog in sklonska končnica).

Kuryłowicz, 1960, 70, navaja primer tega pojava iz nemščine, kjer se preglas v množinski sklanjatvi (značilen najprej samo za majhno skupino samostalnikov) razširi preko svojega prvotno fonološko omejenega okolja, tako da vključuje samostalnike, ki prvotno ne bi smeli imeti preglasa v množini. V nekaterih samostalnikih je bil na primer znak za množino samo -e (tako je danes v množinski obliki kot *Tag-e* »dnevi«), vendar je bil množinski končnici -e dodan preglas v mnogih besedah, kjer ga prej ni bilo, npr. *Bäum-e* »drevesa«, *Töpf-e* »lonci« itd. V teh zadnjih besedah je torej dvojni množinski znak (tj. preglas in -e) zamenjal enojen znak -e.

Isto najdemo pri predlogu *s*, ki je v zgodovini slovanskih jezikov nadomestil prosti (tj. brezpredložni) orodnik sredstva. V današnji ruščini se v konstrukciji *exat' poezdom* »iti z vlakom« lahko rabi le brezpredložni orodnik. V srbohrvaščini je omahovanje: tu imamo *doči ću vlakom (vozom)*, pa tudi *doči ću sa vlakom (vozom)*. V slovenščini je danes možna samo predložna konstrukcija, tj. *pridem z vlakom*. (Schmalstieg, 1966). Tukaj je primerno citirati Šahmatova, 1941, 504, ki pravi:

»Prislov se adjektivizira ali verbalizira v zvezi s samostojno samostalniško obliko, z osebkom, z imenovalnikom. Kadar pa je samostalnik v odvisnem sklonu, ko je podrejen ideji o drugem bistvu (vsebini) ali o znaku, adjektivizacija in verbalizacija nista mogoči. Nastane asimilacija prislova s samostalnikom, pri čemer zveza prislov-samostalnik izraža v glavnem isto kot samostalnik sam v svoji odvisni (sklonski) obliki. Na mestu sklonske oblike se pojavi zveza sklonske oblike s predlogom, pri čemer ta zveza — zaradi pomena, ki ga vnaša vanjo predlog — razvije, dopolni, in okrepi ta sklonski pomen sam. Kot je bilo rečeno, pomen ostane v glavnem isti, in to v zvezi s tem, da če med dano sklonsko obliko in danim prislovom ni semasiološke sorodnosti (podobnosti), se ta dva ne moreta zblížati, se prislov ne more asimilirati s samostalnikom in postati pri njem predlog. Sicer se tak izvor predlogov lahko dokaže samo za en del predlogov, vendar se lahko na osnovi teh predlogov domneva isti izvor za ostale. V ruščini spadajo sem na primer *okolo, krugom, vozle (on prošel vozle), bliz, podle, naverxu* itd., tj., v splošnem je treba vse prislove, ki se združujejo z nominalnimi sklonskimi oblikami in tako postajajo predlogi, smatrati za predloge.«

Če sta v stari ruščini izražena oba, izvor in sredstvo, tedaj konstrukcija z *otʹb* plus roditeljski pomeni izvor in orodnik pomeni sredstvo. To potrjuje naslednji primer iz *Slova o polku Igoreve: Poskepany sabljami kalenymi šelomy ovarskyja otʹb tebe* »Avarske čelade so s kaljenimi meči razklane od tebe«. Izraz *sabljami kalenymi* »s kaljenimi meči« je v orodniku in *otʹb tebe* funkcionira kot logični osebek ali izvor preteklega trpnega deležnika *poskepany* »razklani«.

Težnja po rabi predloga od + roditeljski, da nadomesti brezpredložni roditeljski, se zelo jasno vidi tudi v slovenščini. Miklošič, 1926, 463, navaja brezpredložni primer *veselja se jokati* in potem pravi (556), da je danes navadno *od veselja se jokati*, kar je seveda danes edina mogoča oblika. Miklošič citira potem (1926, 463) še več drugih brezpredložnih konstrukcij, npr. *lakote umirati, žeje zevati, mraza umira, mraza otrpniti, smeha počiti, jeze zboleti, žeje more vzeti konec, žalosti ne mogel priti, da je straha letel znak*. Vsi ti primeri se seveda danes rabijo v slovenščini vedno s predlogom, tj. *od lakote, od žeje, od mraza* itd. V primerih *nisem tega žalostna* (»to me ne žalosti«) in *ves Dunaj tega je vesel* je govor o objektnih pridevnih.

Vondrák, 1908, 333, pravi, da so take zveze kot *veselja se jokati* in *lakote umreti* pogostne v slovenščini, vendar jih je treba pripisovati nemškemu vplivu (prim. *Hungers sterben*). Na drugi strani pa imamo staroruske zveze kot *plaka sja togo* (Letopis I. 130) »jokal (se) je od tega (zaradi tega)« ali staropoljske zveze kot *czego płaczesz* »zakaj (se) jokaš«, *przymrzeć głodu* »umreti od glada«, ki jim gotovo ne moremo pripisovati nemškega vpliva. Toda četudi pripisujemo tem slovenskim brezpredložnim zvezam nemški vpliv, je vseeno zanimivo, da je vsaj

slovenski knjižni jezik oz. slovenski zborni govor te oblike izgubil in se danes rabi sklonska oblika s predlogom.

Iz vsega tega torej lahko sklepamo, da slovenski edninski roditeljski sam (tj. brez predloga) izraža izvor dejanja pri deležnikih na *-no-* in *-to-* ter da sploh igra predlog z zgodovinskega vidika pogosto sekundarno vlogo in v mnogih primerih samo okrepi končniški pomen.

Literatura

- Borkovski, V. I. in P. S. Kuznecov. 1963. Istoričeskaja gramatika ruskogo jazyka. Moskva. AN SSSR.
- Hirt, Hermann. 1934. Indogermanische Grammatik. Syntax I. 6. del. Heidelberg, Carl Winter.
- Kuryłowicz, J. 1960. Esquisses linguistiques. Wrocław, Kraków. Str. 131–150.
- Lomtev, T. P. 1956. Očerki po istoričeskemu sintaksisu ruskogo jazyka. Moskva. Izdatel'stvo Moskovskogo universiteta.
- Miklosich, Franz. 1926. Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen. Vol. 4. Syntax. Heidelberg. Carl Winter.
- Mrázek, Roman. 1964. Sintaksis ruskogo tvoritel'nogo. Praga. Opera universitatis Purkynianae brunensis. Facultas Philosophica 94.
- Sahmatov, A. A. 1941. Sintaksis ruskogo jazyka. Leningrad. Citirano tukaj iz fotomehaničnega odtisa, 1966, The Hague, Mouton and Co.
- Sahmatov, A. A. 1916. Povest' vremennyx let. Vol. 1. Uvod, tekst in opombe. Petrograd. Izdanie Imperatorskoj Arheografičeskoj Komissii.
- Schmalstieg, William R. 1966. The preposition *s* with the instrumental. The Slavic and East European Journal 10, 178–180.
- Stokes, A. D. 1963. Xrestomatija po drevnej ruskoj literature. Letchworth, Hertfordshire. Bradda Books.
- Kopija iz Gudžija, N. K. 1962. Xrestomatija po drevnej ruskoj literature XI–XVII vekov. 7. izd. Moskva.
- Toporov, V. N. 1961. Lokativ v slavjanskix jazykax. Moskva. Izdatel'stvo AN SSSR.
- Vondrák, Wenzel. 1908. Vergleichende Slavische Grammatik. Vol. 2. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.

Terminološka vprašanja literarne vede

NEKAJ OPAZK O TERMINU 'OBRAZ'

Termin 'obraz' ima v ruski in tudi sovjetski literarni vedi precej širok in tudi mnogoznačen pomen. — V širšem pomenu besede pomeni 'obraz' »svet, predstavljen/ubeseden v lit. umetnini« (svet besedne umetnine), kot specifični odsev/izraz/model zunajliterarne stvarnosti. Genetično je povezan z Aristotelovo teorijo o »posnemanju« stvarnosti v umetnosti (*mimesis*). V ruski literarni vedi je dobil termin 'obraz' bolj ali manj oprijemljivo opredelitev šele v sistemih, ki so se naslanjali na Heglovo estetiko. V okviru teh estetskih sistemov se je tudi izoblikovala »klasična« definicija umetnosti kot »mišljenja v podobah« (*iskusstvo — èto myšlenie obrazami*). Glavno zaslugu za njeno uveljavitev v ruski literarni vedi pripisujejo predvsem V. G. Belinskemu, ki je med drugim variiral Heglovo obrazec »umetnost = *das sinnliche Scheinen der Idee*« tudi z zapisom: »Poët myslit obrazami, on ne dokazyvaet istiny, a pokazyvaet eë«. V poznejših koncepcijah, npr. v kulturno-zgodovinskih in vulgarno-socioloških, se je ta nazor še bolj uveljavil in dopolnil; 'obraz' so obravnavali kot »emocionalno« oz. nazorno obliko znanja, ki da je po svoji vsebini adekvatno filozofsko-znanstvenem znanju. V tej zvezi je potrebno omeniti predvsem nazore Aleksandra Potebnje o pesniškem jeziku, naravi pesništva in umetnosti nasploh. Njegovo izhodišče je bila opredelitev umetnosti kot posebne miselne dejavnosti in posebnega spoznavanja, ki da je analogično znanstvenemu spoznavanju. Pri obravnavi pesniške besede in tudi pesniškega dela kot celote je Potebnja sledil mislim W. Humboldta o »notranji obliki« in pri obeh razlikoval tri sestavine: zunanjo obliko (zvok), pomen (semantika) in notranjo obliko (ali 'obraz'). Notranja oblika je po mišljenju A. Potebnje sredstvo za spoznavanje novega, ki se dogaja tako, da se v že obstoječi 'obraz' vključujejo novi vtisi. Ideje Potebnje so sprejeli in naprej razvijali predstavniki t. i. »harkovske šole« (D. N. Ovsjaniko-Kulikovski idr.), po svoje so jih

transformirali tudi teoretiki simbolizma, npr. A. Beli. Upri so se mu tisti, ki so v literaturi videli predvsem jezikovno-artistično transformacijo realnosti (»formalistična šola« in njeni pristaši — V. Šklovski se je npr. zoperstavil potebanjskemu obrazcu »iskusstvo — èto myšlenie obrazami« z obrazcem »iskusstvo, kak priëm«; Žirmunski je zapisal: »...področje poezije je hkrati širše in ožje kot področje nazornih predstav in ‚obrazov‘, »...naša naloga pri oblikovanju poetike je... preučevanje strukture estetskega objekta, v našem primeru — besedne umetnine«; formalisti so uvedli pojem ‚literarnost‘). Nasprotniki Potebnje so zavrnili samo njegovo učenje o pesništvu kot o umetnosti »obrazov«, njegovo »lingvistično teorijo« o pesništvu, izoblikovano po vzgledu Herderja, W. Humboldta in nemških romantikov, zlasti njegovo razlikovanje med pesniškimi in praktičnim jezikom, pa so razvijali dalje. (Aktualnost Potebnje za znakovno pojmovanje pesništva potrjuje tudi M. Ju. Lotman.) — Danes se v najbolj razširjenem pojmovanju literature ‚obrazu‘ pripisujejo tri osnovne lastnosti: 1. ‚obraz‘ je umetniška posplošitev določenega sektorja zunajliterarne stvarnosti, 2. znotraj njeja se izvrši sekundarna individualizacija predstavljenih/ubesedenih predmetov in 3. ‚obraz‘ je podrejen zakonom konstrukcije, ki imajo specifični literarni značaj. Znotraj te precej široke opredelitve lahko odkrijemo več deloma celo nasprotujočih si obravnav termina ‚obraz‘. Posplošujoče nevtravno ga definira npr. A. Kvjatovski kot ‚obraz poetičeskij‘, ki da pomeni »umetniško upodobitev človeka, narave ali posameznih pojavov ‚po zakonih lepote‘ (K. Marx)«. Eklektična opredelitev V. V. Kožinova in I. B. Rodnjanske se glasi: — ‚Obraz hudožestvennyj‘ je obča kategorija umetniškega stvarjanja, za to stvarjanje specifičen način in oblika obvladanja življenja, ‚jezik‘ umetnosti in hkrati tudi njena ‚poved‘ (vyskazyvanie). S pojmom ‚obraz‘ pravkar navedena teoretika povezujeta probleme, kot so: »obraznaja logika« (prim. K. Hamburger, *Die Logik der Dichtung!*), »notranja oblika« (A. Potebnja, G. Vinokur), soodnos besede kot take in besede kot nosilca umetniške substance, kar da je temeljna značilnost strukture literarnega ‚obrazu‘ idr. — V modelnem oz. strukturalnem obravnavanju literature izpodrivata termin ‚obraz‘ predvsem pojma ‚model‘ in ‚struktura‘, čeprav tudi srečamo zveze tipa »obraz kak informacija« (V. Zarecki) ipd. M. Bahtin tako npr. v predgovoru k drugi izdaji svoje knjige o poetiki Dostojevskega (*Problemy poetiki Dostoevskogo*, 1963) opozarja na to, da je Dostojevski ustvaril »nov umetniški model sveta«. V knjigi o Rabelaisu (*Tvorčestvo Fransua Rable*, 1965) pa rabi ob pojmu ‚obraz‘ še izpeljanko ‚obraznost‘. ‚Obraz‘ mu pomeni posamezne estetske elemente višjih struktur kot sta kultura in besedna umetnina (v knj. o Rabelaisu tako npr. razpravlja o ‚grotesknem obrazu‘ telesa v srednjeveški kulturi in v romanu Rabelaisa ipd.). ‚Obraznost‘ pa mu ne zamenjuje pojma ‚obraz‘ v širšem pomenu besede, pač pa mu pomeni »metodo konstrukcije obrazov«. — Posebno zanimiva je Lotmanova opredelitev besedne umetnosti kot sekundarno modelirujočega sistema, ki da istočasno organizira intelekt in obnašanje človeka in ki (tu sledi Lotman M. Bahtinu) oblikuje poseben »umetniški svet« tako, da v njem nastaja sporočilo hkrati v mnogih drug ob drugem obstoječih in drug na drugega delujočih semantičnih poljih.

‚Obraz‘ kot termin in problem je po našem mnenju v sodobni sovjetski literarni vedi produktiven predvsem v ožjem pomenu besede, ki ne označuje celovitosti umetniškega dela oz. njegove »umetniškosti«, marveč »najmanjše enote literarnega dela (detajl, fraza), njegove osnovne elemente (dogodek, predstavljeni predmet, literarni lik (Kožinov, Rodnjanska) oz. stilne pojave, ki »so prisotni povsod tam, kjer je izražena umetniška misel z različnimi pesniškimi sredstvi« tako metaloškim (raba besed v prenesenem pomenu, stilistične figure) kot avtološkimi (raba besed in izrazov v običajnem pomenu, npr. pri opisu ipd.) (A. Kvjatovski). (Poljaki v tej zvezi govorijo o posredni in neposredni ‚obraznosti‘ — *obrazovšč bespošrednia*, o. *pošrednia*.) Med produktivna razmišljanja sodi tudi raziskava soodnosa »beseda in obraz«, ki so ga obravnavali že A. Potebnaja, G. Špet idr., razvili pa V. V. Vinogradov idr., nadalje preučevanje »besedne strukture obrazov« in njihova kvalifikacija in v tej zvezi še posebej obravnava problema »obraz avtoru« (V. Vinogradov). (Omenjeni problem je povezan z znanimi poetološkimi vprašanji, kot so: literarni subjekt, pripovedovalec, v liriki — lirski subjekt.)

V tuji znanstveni literaturi ustrezajo ruskemu terminu ‚obraz‘ naslednji pojmi: angl. *image*, *picture*, fr. *image*, nem. *Bild*, polj. in češ. *obraz*.

Aleksander Skaza
Filozofska fakulteta v Ljubljani

O »obrazu« (in sliki) v slovenski književnosti sta, kolikor vem, doslej pisala predvsem A. Slodnjak (obsežno, podrobno, vendar razkosano v ZSS SM II, III) in J. Rotar v razpravi Slika, oblika realistične novele v slovenski književnosti (ČZN 1966, 199—214; pred tem v hrvaščini, Radovi-Zadar V, 1963/64, 177—201). Slovenska raba »obrazu« (slike) se omejuje predvsem na posebno literarno vrsto in ji je ves tisti estetsko-filozofski pomen, o katerem piše pred tem A. Skaza, mogoče slediti le v kontekstu; ta pa je podobna npr. ruskemu. Oboje, značaj literarne vrste in filozofije, ki jo spremlja, bi skušal na kratko rekonstruirati za slovenske okvire.

Literarnovrstno poimenovanje »obrâz« se pri nas pojavlja predvsem sredi prejšnjega stoletja, proti koncu stoletja postopoma slabi, danes nam je zvečinoma tuje (že zdavnaj ga je začela spodrinjati »slika«, ki jo je potem Prijatelj kot urednik v zvezi z nekaterimi značilnimi Tavčarjevimi in Kersnikovimi pripovedmi dokončno ustoličil za slovensko literaturo in literarno vedo). »Obraz« je tako bržkone najpogostnejši med vajejci in njihovimi trabanti (pri Jenku verzificirani Obrazi, pri Ogrincu Obrazi iz naroda, Obrazi iz narave).

Za njegovo umevanje se zdi najprimerneje uvodoma pregledati pomenske možnosti, ki jih je beseda z izvedenkami tisti čas Slovincem ponujala; prav gotovo je slovenski izobraženec, predvsem literarni ustvarjalec, med njimi iskal zveze z novimi, literarnovrstnimi oziroma filozofskoestetskimi pomeni ter na teh zvezah utemeljeval terminološke novosti; tudi če jih je uvažal iz sorodnih slovanskih jezikov.

Obraz je Slovencu seveda najprej sprednji del glave (das Antlitz) — tako beremo tudi v Pleteršniku; toda po Cigaletu in Janežiču je to tudi portret — izrazitev obraza; pri Gutsmanu se za ta del bere (metonimično): pred svetim obrazom (božjo podobo; obraz je portret/slika); pri Vodniku je pomenski prenos še daljnosežnejši: obrazi trdnjav (»portreti« trnjav); v Janežičevem slovarju: »obrazi življenja«. Podobno je z izvedenkami; kdo ne pozna znanega Prešernovega verza »...zavrne ga obraznik imenitni...« v sonetu o Apelu in čevljarju (obraznik = tisti, ki dela obraze/portrete = slikar)? — Glagol obraziti/upodabljati je bržkone po podobnih metonimičnih pomenskih prenosih že razmeroma zgodaj (pri Murku 1832/33) pomenil: oblikovati (prim. danes »obrazilo« v slovnici kot tisti končni del besede, ki jo slovnisko oblikuje). In podobno.

Če se spomnimo ob tem poprejšnje Skazove razlage teh reči v ruščini in uvodnega omenjanja aristotelovske mimesis kot estetskega ideala (»posnemanje«, »oponašanje« narave, resničnosti), je logika vseh teh pomenskih prenosov v bistvu zelo trdna in ista: obraz v umetnosti je le prenos obraza iz resničnosti v katerega od umetnostnih medijev; vsak obraz v umetnosti ima neke vrste realno predlogo, nekako tako, kakor je pogoj za nastanek vsakterega portreta obstoj živega, resničnega obraza, bitja — živa, resnična oseba, ki jo umetnik portretira, »obrazi«.

Za vajejce je znano, da so se navduševali za eksaktne vede, torej jim je bil mimetični estetski ideal »obrazovanja« narave in človeka blizek; podprti s takšnimi sicer neizrecnimi asociacijami in podobno rabo besede v drugih slovanskih slovstvih so jo udomačili tudi pri nas. Nastali so Jenkovi Obrazi, ki so jim za uvod zapisani v tem smislu značilni stih (Vstala je narava / ter se giblje živa; / znane čute kaže, / kar nebo pokriva). Subjektivizem v nadaljnjih 20 portretih narave in človeka v ciklu je razmeroma močno skrivan, največkrat predvsem imanenten, pa čeprav gre za lirske pesmi, ki se subjektivizmu sicer ne izogibljejo; izraz pogosto zapušča vtis naštevalnosti, preprostega registriranja, vsaj navideznega objektivizma. Pač v smislu klasične mimesis; v istem smislu je izbran tudi skupni naslov.

Podobno pri Ogrincu, ki je vencu kratkih »obraznih«/portretnih pripovedi Obrazi iz naroda zapisal za ta del že kar programatičen uvod: ne izmišljenosti, resničnost je zanimiva. Resnični, živi ljudje s svojimi značaji so zanimivejši od Štampilharjev, Pavlihov in »enakih narodnih znamenitnjakov«, »ker so naravni, živeči značajniki, v katerih se obrazuje (!) vsega slovenskega naroda izvirnost. Take hočemo torej zaporedoma predočevati, da bode videč člena za členom in počasi zagledal in gledal celega naroda značajni obraz« (Zora 1872, 32). V »obrazih« pripoveduje torej resnično in tipično (ne izjemno): portretira različne tipe, od učitelja naprej.

S tem v zvezi, torej z neke vrste mimetično, realistično poetiko, se je vse do današnjih dni zanimivo in trdovratno ohranil za ustrezen pripovedni postopek izraz: upodabljati/risati/slikati ipd. (Prim. za ta del uvodni odstavek v Kersnikov Mamon s celo parado variant!) Popolnejše oponašanje, odražanje resničnosti se je zdelo likovno, slikarsko; manj neposredno pa govorno, literarno. Govorno lahko izrazimo videz samo posredno, v odjemniku skušamo z zgovornostjo vzpostaviti t. i. eidetično predstavo (psevdočutno, domišljjsko). Slikarski portret opravi to sam za sebe.

Pri marsikaterem slovenskem pisatelju 19. stoletja je potem še najti označevanje krajših pripovedi z »obrazci« (Jurčič: Telečja pečenka; tudi v zapiskih; Tavčar), vendar precej pojemajoče. Pogostnejša je sinonimna »podoba«, »slika«. V vsakem primeru pa gre za kratke prozne, portretne tekste, ki so s svojimi lastnostmi od vse sočasne slovstvene produkcije na Slovenskem najbližji realističnim estetskim konceptom. — Roman je že kot poimenovanje zavajal proč od realizma, in tak je tudi bil — gotovo najtrša obrambna trdnjava zoper oddaljevanje od romantike in poromantike (celo Kersnik je samo Na Žerinjah, ki je najmanj realističen od vseh njegovih daljših tekstov, imenoval roman!); podobno je bilo z »novelo« ali »noveleto«. Tisto, kar je bilo zares posneto po resničnosti, je bilo pač portret/slika/obraz/podoba. Tako so daleč najbolj realistične Tavčarjeve pripovedi obrazi/podobe/slike (poimeovanje okleva), precej podobno pri Kersniku (v Mamonu beremo npr., da imajo za pripovedovalca stari patrimonialni akti samo to vrednost, da iz njih »nariše to drobno sliko« — torej iz njih rekonstruira portret z njimi povezane osebe).

Potemtakem lahko povzamemo, da je »obraz« v slovenski literaturi 19. stoletja posebna etološka književna vrsta, ki je lahko izražena prozno ali verzificirano; utemeljena je na obnašanju, kakršno predvideva in zahteva mimezis, torej je njen učinek poudarjeni objektivizem, realizem, oddaljevanje od subjektivizma vsakršne vrste; ker v veliki meri asociira na likovno slikanje, je »obraz« dogajalno ponavadi precej statičen, neobgat, kar v veliki meri povzroča tudi njegovo kratkost.

Matjaž Kmecl
Filozofska fakulteta v Ljubljani

KAJ OZNAČUJEMO Z IZRAZOM 'VLOŽNICA'

Vložnica je literarnoteoretični strokovni izraz, ki ga slovenski slovstveni zgodovinarji in publicisti razmeroma malo uporabljajo. Najboljši dokaz za to je zadevno gradivo za literarni leksikon na SAZU, ki beleži le nekaj primerov njegove rabe v slovenski periodiki (po večini so pritegnjeni v nadaljnja izvajanja). V literarnozgodovinskih knjigah ga srečamo pogosteje. Kljub temu pa v naše maloštevilne in skromne leksikalne publikacije še ni pridrll in ga zastonj iščemo med njihovimi gesli. Pač pa ga najdemo v Slovenskem pravopisu iz 1962 (SP 1950 ga ne beleži) med izpeljankami iz samostalnika »vloga«, pač v pomenu gledališke vloge, in s pomenskim pojasnilom »pesem, kuplet«. Prvi del tega pojasnila nas prepriča, da gre vsekakor za strokovni izraz s področja poetike in da se nanaša na literarno stvaritev v vezani besedi, drugi del pa nas, če smo izraz vložnica že srečali v strokovni rabi, preseneti, saj razglaša termin kot domači sinonim za kuplet, torej za iz francoščine (couplet) preko nemške rabe izposojeno oznako lahkotne humoristično satirične pesmi v preprostih kiticah z refrenom, prvotno nekako obveznega pevskega vložka v operetah in burkah, v novejšem času tudi samostojne varietske pesemske oblike. Da gre pri tem za nesporazum, priča tolmačenje termina kuplet, ki so ga sestavljavci pravopisa nekoč pravilno razlagali kot »vložek v opereti, spev, napev« (SP 1950, str. 315), v novi redakciji pa to razlago nadomestili s problematično »vložna pesem, lahkotna pesmica (v opereti)«. Termin kuplet bi namreč zaradi funkcije pesemske oblike, ki jo označuje, v operetah in burkah res lahko slovenili kot »(pevski) vložek« ali »vloženo pesem«, ker je prvi izraz izpeljanka in drugi oblika glagola vložiti, ne pa z oznakama »vložnica« ali »vložna pesem« kot izpeljankama iz samostalnika vloga. Kuplet je namreč prav tisti element operete ali burke, ki je najmanj povezan z značajem vloge, ki ga izvaja, in sploh z vsebino gledališkega komada; katera koli arija v opereti je bolj 'vložnica' od kupleta.

V literarnozgodovinskem pisanju sem našel le en primer uporabe izraza vložnica za kuplet, in sicer pri Alfonzu Gspanu, ki je tako označil Zoisove poslovenjene arije v italijanskih operah (Zssl I, Lj. 1956, str. 383; Zssl do 1848, Lj. 1963, str. 134). Toda isti avtor v isti razpravi uporablja izraz vložnica v drugačnem pomenu, ko označuje Vodnikovo pesem Zadovoljni Kranjec za »značajsko vložnico« (Zssl I, str. 418). Gotovo ni hotel s tem uvrstiti Vodnikove pesmi med kuplete, ampak je želel z oznako pokazati na postopek, ko pesnik v prvi osebi ni govoril o svojih navadah in razpoloženjih, marveč si je izbral posrednika, sicer ne konkretnega, vendar tipičnega Kranjca tistega časa. Vodnik je v znani pesmi govoril »v vlogi« zadovoljnega in za vsako koristno opravilo pripravljenega in pripravnega kranjskega kmeta, ukrojenega po idealih razsvetljenske dobe. Gspan je torej v tem primeru uporabil izraz vložnica za obliko lirске pesmi, ki jo nemška literarna teorija označuje s terminom das Rollengedicht ali das Rollenslied. V enakem pomenu so uporabljali izraz vložnica npr. Blaž Tomažević v zvezi z Jenkovimi pesmimi Pri oknu, Lilije, Zadnji večer (JiS 1956/57, str. 344), Lino Legiša za Prešernove pesmi Soldaška (Zssl II, Lj. 1959, str. 104; Zssl do 1848, Lj. 1963, str. 205), Zapuščena in Nezakonska mati (Zssl II, str. 121; Zssl do 1848, str. 214), Jože Pogačnik ob Vodnikovih pesmih Milica miljena in Mile (Zssl II, Mrb. 1969, 193). V takšnem pomenu je vložnico definirala tudi Matjaž Kmecl (Mala literarna teorija, Lj. 1976, str. 165).

Termin vložnica se torej v slovenski literarnozgodovinski publicistiki ne uporablja praviloma v pomenu, ki mu ga pripisuje Slovenski pravopis, marveč kot oznaka za lirsko pesem, v kateri se pesnik ne izraža v svojem imenu, temveč iz neke prevzete 'vloge'. Razpoložljivo gradivo kaže, da je termin v tem pomenu uvedel v slovensko literarno vedo Ivan Pregelj, in sicer najprej v obliki vložna pesem. Zdi pa se, da prav iz napačno razumljenega konteksta njegove rabe termina izvira tudi dvotirnost pomena. V Pregeljevih poučnih kramljanjih Iz poetike naletimo med označevanjem lirskega pesništva tudi na tele stavke: »Stopiva dalje in si oglejva čudovito liriko 'Nezakonske matere'. Pesnik ni mogel doživeti v resnici tragike, ki jo je izlil v tej elementarno lirski pesmi. On je čustvoval, a je čustvoval v vlogi druge osebe. Njegova pesem je torej vložna pesem. Kolika perspektiva najrazličnejših vlog se nam odpre! Vložna pesem je stanovska, družabna, budna, cerkvena, bojna, nacionalna, kuplet itd. Pesnik je v vložni pesmi glasnik čustva, a ne svojega najbolj osebnega.« (Mentor 1919, str. 14.) Ko je Pregelj uvedel termin vložna pesem za posebno posredno držo liričnega izražanja, je torej navedel tudi vsebinsko opredeljene vrste lirskih pesmi, s katerimi se ta drža navadno povezuje, in med njimi kuplet. Ker je prav tega grafično poudaril, je verjetno želel opozoriti, da se prav v njem najpogosteje pojavlja vložna drža. Na podoben način je Pregelj povezal pojma v eseju o Medvedovi dramatik; nekatere pesmi Antona Medveda je označil za »kupletne vložnice« (DiS 1923, str. 119, op. 1), s čimer je gotovo mislil na njihovo lahkotnost v podajanju vsebine in na pevne verzice (epiteton »kupletna) in hkrati na posredno lirsko držo pesnika (oblika »vložnice«). Najboljši dokaz za to, da Pregelj ni pojmovno istovetil izrazov vložnica in kuplet, nudi njegova knjižica Osnovne črte iz književne teorije (Lj. 1936), kjer uvršča »vložne pesmi« med stanovske, kuplete pa med »občanske pesmi« (tam, str. 53).

'Vložnica' je potemtakem ustrezen slovenski izraz samo za nemški termin das Rollengedicht, torej za pesem, v kateri se pesnik sicer izraža v prvi osebi, vendar izpovedujoči se lirski subjekt ni identičen s pesnikom, marveč je fiktiven, pa (navadno v naslovu) označen lik, nekakšna pesnikova 'vloga'.

Starejšega (Pregljevega) termina 'vložna pesem' ne kaže več uporabljati, ker je preveč dobeseden prevod nemškega. Kakšen drugačen domač ali izposojen izraz za nemški das Rollengedicht pa se doslej pri Slovencih ni pojavil. Kuplet je pri nas splošno znan in splošno uporabljan strokovni izraz in ga ne kaže (razen iz zgoj purističnih razlogov) nadomeščati s kakšnim na silo skovanim domačim terminom. Zatorej naj bi izraz 'vložnica' obveljal v slovenski literarni vedi samo v pomenu, v kakršnem se je že doslej najpogosteje pojavljal.

Jože Koruza
Filozofska fakulteta v Ljubljani

Ali kaj prida zaslužite?

To vprašanje sem že večkrat slišal in najbrž ga vsi prav dobro razumemo in občutimo. Vendar sem v dvomu, ali je izraz *prid prida* knjižen ali ni, in ali smemo uporabljati zveze, kot so npr. nič *prida* ne bo iz njega; to je samo njemu v *prid*; učenec s *pridom* uporablja učbenik; to ni kaj *prida* človek; letina ni kaj *prida*; ni kaj *prida* snega; itd. Gotovo spadajo v isto družino besed tudi: *priden*, *pridnost*; *izpriditi*, *izprijen*; *pridanič*, itd. Skušal sem se dokopati do izvora besede in do pravega motiva za tolikšne pomenske spremembe, vendar nisem mogel priti do zadovoljive rešitve.

M. P.
Ljubljana

Primere bi lahko še precej pomnožili, če bi pogledali v Pleteršnikov slovar in v oba Slovenska pravopisa (1950 in 1962); največ ustreznega gradiva je seveda zbranega na SAZU, kjer v Inštitutu za slovenski jezik pripravljajo 3. knjigo Slovarja SKJ. Nobenega dvoma ni, da zveze, ki jih navajate, ne bi bile mogoče v knjižnem izražanju; celo SP 50 in 62, ki sta glede tega dokaj stroga, nimata ob besedi *prid* nobene oznake, ki bi rabo kakorkoli omejevala. V SP 62 je izraz sicer pojasnjen z besedo *korist*, kar po razlagi (str. 6) pomeni, da je izraz redkeje rabljen, pomensko manj znan ali le krajevno živ.

Izraz *prid* in *korist* sta istopomenska ama v nekaterih zvezah (v *prid* = v korist, s *pridom* = koristno); posebno v obliki *prida* prehaja pomen v območje moralnega vrednotenja, če se raba nanaša na človeka, sicer pa se nanaša na kakovost sploh (pšenica letos ni kaj *prida* — ni dobra, je slaba, je zanič) ali na količino veliko, precej, mnogo. V narečjih (Notranjska) se sliši tudi zveza *ta človek ni nič korista* v istem pomenu kot *nič prida*. (Pleteršnik pozna *korist* v moškem spolu iz Murkovega slovarja (vzhšt.))

V pridevniku *priden* in izpeljanki *pridnost* je prvotno še ohranjen pomen »koristen«, saj Pleteršnik navaja kot prvi pomen ob geslu *priden* »Nutzen bringend, nützlich«, ki je posebno očiten pri protestantih, pa tudi še pozneje, npr. Trub.: sv. pismo je *pridno*; moj jarem je *priden*; Dalm.: to je bolj vidno nego *pridno*; Pohl.: veliko *prid-*

nega ljudem ni storil; Levst.: ni nikdar *pridne* iz njegovih ust. Šele na drugem mestu je naveden danes splošno znani pomen »brav« (pridni otroci) in »fleissig, emsig« (*priden* delavec, *pridno* delati; *pridne* roké skrbijo za stare zobé. Iz Cigaletove Terminologije navaja Pleteršnik tudi pomen »productiv« (o človeku).

Zanimiv je pomenski prehod tudi pri glagolu *priditi* (Plet. II, 302), ki je v starejši slovenščini še znan v pomenu »Vorteil bringen, nützen« in torej ustreza samostalniku *prid*; danes prevladuje pomen »verderben«, ki ga je moral glagol dobiti od dovršnika *izpriditi* (*spriditi*), ki pomeni prvotno izničenje »prida«. V SSKJ II (152—3) je ta glagol (in izpeljanke) kvalificiran kot *ekspresiven*, njegov pomen pa je razložen takole: *povzročiti, da kdo nima več pozitivnih lastnosti, zlasti v moralnem pogledu*; za glagol *izpriditi se* je razlaga v slovarju vzporedna (*povzročiti, da kaj nima več kakovosti v zadostni meri; pokvariti se*), kar je seveda neustrezno.

Prid (iz *pridb*) je nastal iz glagola *pridáti* (navadno pri menjavanju živali ali drugih predmetov (tudi *pridalo, pridav, pridava*) in je znan v sh. (gl. Skok ERHSJ I, 382) in staroruščini *pridb* (Srezn. II, 1399); istega izvora in v istem pomenu »Zugabe beim Handel« pa sta litavski *priedas* in letski *prieds*. V slovenščini je pomen od čistega predmetnega »dodatka« prešel v splošno »korist«, od tu pa v kakovostne (moralne) in količinske pomene. Podobne prehode od materialnih oz. koristnih vrednot v moralne ali estetske lahko opazujemo tudi pri izrazu *dober*, ki je ohranjen v vseh slovanskih jezikih in izhaja iz ievr. korena *dhabh-* (*dhab-*) v konkretnem pomenu »kar dobro (pri) stoji v prostoru ali času«. Takšno konkretnost izkazuje še lat. *faber* (iz *dhabhro-*) v pomenu *rokodelc, kovač* in stvn. *tapfár* (nem. *tapfer*) — *močan, hraber*, medtem ko se slovenski *dober* pomika na abstraktno in moralno-lepotno področje. V tem premiku moramo najbrž iskati vzrok za nastanek vzhodnoslovanskega *horoš*, ki združuje pomen *dobrega* in *lepega* in ima svoje izhodišče v *horob/ryj* (Vasmer REW 3, 256), ki se ujema z nem. pomenom *tapfer*. Vzporeden razvoj je tudi od konkretnega *god-* (rus. *vygoda, god, pogodá*) do nem. *gut* (prim. *godina, doba* < *dhabhā). Tudi v slovanskih komparati-

vih *dober* — *boljši*, polj. *dobry* — *lepszy*, rus. *dobryj* — *lučše* (prim. slov. *za/luč/ati*) se uveljavljajo različne stopnje prehodov, kjer se stikajo pomeni *velik*, *močan*, *lep*,

ustrezen, *zadet* (prim. rus. *bolšoj*, polj. *ladny*, rus. *lad* = *skladnost*).

Franc Jakopin
Filozofska fakulteta v Ljubljani

Ocene in poročila

Nov učbenik slovenščine za Čehe

Albina Lipovec, Jan Petr: *Učebnice slovinščiny. Universita Karlova v Praze, Fakulta filozofická. Státní pedagogické nakladatelství, Praga (1976). 264 str.*

Slovinci in Čehi smo si kljub živahnim kulturnim, političnim in drugim stikom ter praktičnemu prevajalskemu delu od Pohlínovih časov do danes preskrbeli razmerno malo učbenikov za medsebojno jezikovno spoznavanje. Čehi so l. 1912 dobili Skrbínškovo Učebnice jazyka slovinského (2. izdaja 1921) in l. 1971 Petrove Základy slovinščiny, Slovenci pa šele l. 1928 Orož-novo priredbo Zpěvákovega Učbenika češkega jezika (za Ruse), l. 1929 Češko-slovenski slovar (F. Bradač), l. 1938 Češčino za samouke (J. Šedivý) ter l. 1967 Češko čítanko (B. Urbančič) in novo priredbo Češko-slovenskega slovarja (F. Bradač). To bi bilo do letos menda vse, čeprav na ljubljanski univerzi že precej let obstaja češki lektorat, na praški pa slovenski in čeprav so omenjeni priročniki večinoma ne samo zastareli, temveč sploh težko še kje dosegljivi. Novi, sicer samo ciklostirani učbenik slovenščine za Čehe, delo Albine Lipovec, slovenske lektorice v Pragi (1971—75), in Jana Petra, predstojnika oddelka za slovanske jezike in književnosti na Karlovi univerzi, je torej že zato vreden naše posebne pozornosti.

Knjigi se vidi da je nastala iz pedagoške prakse in da je le-tej namenjena; obsega uvod, deset lekcij, dodatek (v bistvu enajsto lekcijo), slovensko-češko konverzacijsko gradivo za vsakdanjo rabo in 29 strani berila (učna besedila). V uvodu so na kratko prikazani splošni podatki o slovenščini in učbeniku: kje se slovenščina govori (pozabljeni so porabski Slovenci), njen položaj v okviru SFRJ, vprašanja naše norme in kodifikacije (z mogoče za to priložnost nekoliko premočnim, kar polemičnim poudarjanjem variantnosti na str. 4—5 ter neposredno izraženim, vendar ne

konkretno pojasnjenim pridržkom do nekaterih točk v današnjih slovenskih slovnica-h na str. 8), funkcijska živost kodificirane vsenarodne knjižne norme (po našem mnenju se ne uveljavlja samo v »oficiálnim mlúveném a písemném projevu« — str. 4), sestava lekcij in metoda podajanja.

Lekcije se zaradi svoje izredne obsežnosti (po okrog 20 strani) in zaradi posebne sestave pravzaprav razraščajo v nekakšne leksijske »grozde«: vsaka obsega po več beril s slovarčki in pojasnili ter po več slovničnih tem z vajami, tako da bi bilo najbrž bolj upravičeno govoriti o 20 ali celo 30 lekcijah, vklejenih v deset notranje precej raznorodnih razdelkov. Teh 30 lekcij bi kazalo tudi navzven popolnoma osamosvojiti. V prvem razdelku zdaj npr. najdemo dve berili s slovarčkoma in naslednje slovnične teme: sedanjik, ednina pridevnikov, sklanjanje vprašalnih zaimkov *kdo* in *kaj*, I. samostalniško sklanjanje, vpravopis in glasoslovje ter naglas; četrtri razdelek obsega dve berili in slovnične teme: preteklik, dvojina, osebni zaimki, svojilni zaimki, naglasni tipi (stalni naglas); ipd. Zaradi take sestave je knjiga slabše pregledna, posebno ker si s kazalom ne moremo nič pomagati (podaja samo naslovne strani omenjenih razdelkov, ne pa naslovov njihovih beril in slovničnih tem).

Vsaka lekcija ima poleg slovarčkov še pomembno točko z naslovom Pojasnila; v njej so podane številne drobne, a za praktično obvladanje jezika pomembne in večinoma zelo posrečene slovnične in besedne razlike, ki jih narekuje predvsem kontrastivno stališče (različna glagolska vezava, frazeologija, raba besed, lastna imena idr.).

Jezikovni zgledi za slovnične razlage so večinom ustrezni, včasih tudi prav posrečeni (npr. pri ločnih veznikih: *Naj bo stara ali pa mlada, vsaka ima fanta rada!*). Tudi leksijska berila in konverzacijsko gradivo si prizadevajo biti živa, le posamezni izrazi v njih se zdijo nekoliko pa-

pirnati (posebno v dvogovorih) ali pa se — nasprotno — nemotivirano nagibajo v pogovorni jezik (npr. *punca, zairkavati, spet gre dež, kako ste kaj, dajmo pomagati* idr.). Izbira besedil je večinoma dobra, premalo smotrna se zdi ponekod v konverzacijskem gradivu (npr. gesla kot *S Sovjetsko zvezo na večne čase!* ipd.) in pri učnih besedilih na koncu knjige (kar 8 strani prevedenih predgovorov k trem nemškim izdajam Komunističnega manifesta ob samo petih straneh izvornih slovenskih strokovnih besedil in trinajstih straneh slovenske lirike od ljudskih pesmi in Prešerna do Makarovičeve — pri tem je popolnoma izpuščen Jenko, kot lirik pa je zastopan Kersnik!).

Vsa slovenska besedila, zgledi in vaje so akcentuirani, poleg tega pa se predvsem pri začetnih lekcijah še posebej govori o slovenskem naglasu in naglasnih tipih v oblikoslovju. Akcentuiranje je za sestavljalca slovenskega učbenika zahtevno, pa tudi neahvalno in tvegano opravilo, a tokrat je bilo nedvomno nujno, saj je naše naglaševanje za Čeha zelo težavno. Treba pa se je zavedati, da se bodo študentje zunanaj obravnavanega učbenika srečevali predvsem s pisnimi besedili brez posebej zaznamovanih naglasov, zato bi bilo dobro dodati nekaj vaj za branje neakcentuiranih besedil ali pa si za vajo pomagati z drugimi publikacijami v slovenščini. (Podobno velja za polglasnike: v knjigi so za pravilno branje povsod podčrtani, potrebnih pa bi bilo nekaj vaj za branje brez te »olajšave.«) — Pri teoretični razlagi splošnih potez slovenskega naglaševanja najdemo nekoliko nenatančno formulacijo, da je za naš jezik »karakterističen (podčrtal J. D.) dinamični (ekspiratorni) naglas«. Ker je na isti strani (25) povedano, da tonemski naglas za kodificirano podobo knjižnega jezika in njegovo pravorečno normo ni obvezen, lahko prva formulacija nepoučnega bralca pripravi k sklepanju, da je tonemsko naglaševanje pri nas samo dopustno, ne pa najmanj enakovredno, če ne celo prestižno.¹ Za neslovenca, ki bi se mu tonemsko naglaševanje pri študiju slovenščine spčetka mogoče zdelo samo dodatna in nepotrebna težava, je tako sklepanje več kot zapeljivo, zato bi bila tu potrebna ustrežnejša razlaga.

Akcentuacija je večinoma opravljena dobro. Kolikor imamo pripomb, bi jih lahko pripisali tiskarskemu škrtu (delu se predvsem po oblikovni plati pozna, da je nastajalo v časovni stiski), deloma pa gre za

spodrsrljaje naslednjih tipov: naglašenost — nenaglašenost (neakcentuirani sta npr. samostojna trdilnica da in samostojna nikalnica *ne*, zaimek oziroma členek *kar*, izrazi kot *ne boste, ne bom*, hiperkorekten pa je prvi naglas v frazeologemih tipa *Dóber dán! Dóber večér!*), mesto naglasa npr. *nóvember, sámó — samó*), slogovna zaznamovanost pri naglasnih dvojnicah (npr. *svetlè tradicije; sestríca, písati, vprášati* idr.). Tu ne kaže polemizirati o razširjenosti in opaznosti takih dvojnic, temveč nam gre samo za to, kako so prikazane v učbeniku. V uvodu (str. 7) je namreč rečeno, da je v leksijskih slovarčkih na prvem mestu zmeraj zapisano »tradicionalno knjižno« (podčrtal J. D.) naglaševanje, primeri v slovarčkih pa kažejo, da to ni izpeljano dosledno: dvojnica, ki bi po omenjenem načelu morala priti na prvo mesto, je pogosto predstavljena na zadnje mesto ali pa sploh izpuščena. Ker naglasne dvojnice v slovarčkih večinoma niso še posebej slogovno okvalificirane, je nejasnost toliko večja, kaže pa se tudi v neenotni rabi dvojnic (ne samo glagolskih) v besedilih: *prevedíte — prevédíte* (str. 121, 132), *téga — tegà* (oboje na str. 116), *vsegà — vsèga* (155, 156) ipd. Ker se Slovenski pravopis 1962 sestavljalcema glede naglaševanja mogoče ni zdel zadosti zanesljiva opora, SSKJ pa je bil v času nastajanja učbenika izdelan šele do črke H, je to odstopanje po svoje razumljivo, vendar bi bilo lahko manjše in podrejeno enotnejšim merilom, tako pa so npr. neredko ohranjene oblike kot v *Bégunjah* (kot edina možnost, str. 87, 90), *svétovati, svétujem* (na prvem mestu, 136) ipd., niti kot dvojnice pa niso omenjene dosti nevtralneje možnosti *pomagáti, plačáti, témveč* (nasproti *temvěč*) ipd.

Raba naglasnih znamenj ponekod izdaja tudi neustrezno oceno velikosti naglašenih samoglasnikov, npr. *čéš* nam. *čěš* (135), *ta-kò* nam. *takó* (153), *éh* nam. *eh* (67), ali pomoto glede kakovosti, npr. z *otrôki* nam. z *otróki* (84), *prevédíte* nam. *prevèdíte* (121); ker je kakovostna premena *študent — študenta* podana brez dvojnice *študenta*, je toliko bolj presenetljivo, da v neposredni bližini (52) stoji možnost *docènt — docénta* brez nevtralne dvojnice *docènta*.

Naglasnim in sploh glasoslovnim vprašanjem je v knjigi posvečena velika skrb,

¹ Prim. J. Rigler, Reproducirani ponatis Pleteršnika, SR 1976, 2, 287.

vendar bi kazalo še bolj paziti na ustrezne formulacije pri naslednjih pojavih: samoglasniška redukcija — nimamo je za potezo občevalnega (str. 152: »běžné mluvený«), temveč pogovornega jezika (hovorový jazyk); vrivanje polglasnika — pod katerimi pogoji nastopa v množinskem rodilniku (razmerje *gostiln* — *sester*) in kdaj namesto njega stoji /i/ (razmerje *juter* — *morij*, str. 40); palatalnost — ker se učbenik opira na kontrastivno metodo, bi bilo primerno že na začetku opozoriti na razločke med češčino in slovenščino.

Zaradi kontrastivnega izhodišča bi bilo dobro bolj poudariti tudi nekatere razločke v oblikoslovju in skladnji: namenilnik je npr. obdelan na kratko in brez vaj; ni povedano, da se kategorija živosti v slovenščini kaže samo pri moškem spolu (50); v razlagi pa tudi v berilih in primerih bi bilo treba bolj paziti na ločevanje pridevniške določne in nedoločne oblike ter na njuno rabo (med pojasnili na str. 11 je npr. na vprašalnico *kateri?* odgovorjeno z *baročen, renesančen*, podobno je v berilu na str. 9 idr.). Pripombe so potrebne še pri sklanjanju besede *dan* (str. 10, 52) ter pri vzorčni paradigmi za II. sklanjatev (za dvojinški dajalnik in orodnik je podana samo zaznamovana oblika na *-ima napovedima*, medtem ko je zborna oblika na *-ma²* kratko malo zamolčana); obliki *mogoč, bodoč* ne moreta biti deležji, saj se uporabljata samo kot pridevniki (str. 166).

Kot po vseh poglavjih je tudi v oblikoslovju podanih nekaj dobrih slogovnih kvalifikacij, manjkajo pa še nekatere, ki bi tudi bile zelo potrebne, npr. pri oblikah tipa *dve goré* (str. 107, podano brez nevtralne dvojnice), pri dvojnicah tipa *trepetam* — *trepečem, skačem* — *skakam, govorijo* — *govore³* idr. Več tovrstnih podatkov bi bilo treba dati pri nekaterih besednih in besedotvornih kategorijah, npr. razmerja med pogojnima *ko* in *če* (210), med *samo* in *le*, temveč in *marveč* (208), *mного* in *дosti*, *stolec* in *stolček*.

Skladenjskim vprašanjem ni posvečenega veliko posebnega prostora, vendar je zajeta večina tem, ki se zdijo pomembne s kontrastivnega stališča (raba sklonov, besedni red pri klitikah, raba veznikov idr.); žal tudi tu pogrešamo več slogovnih kvalifikacij. Občutna pomanjkljivost je, da skladenjskim temam ni namenjena niti ena posebna vaja; vaje za druge slovnične teme ter konverzacijo pa so številne in dobre.

Škoda, da knjiga nima skupnega, abecedno urejenega diferencialnega slovarja, posebno ker so slovarčki nekaterih lekcij urejeni precej nepregledno in z nedoslednim upoštevanjem abecede.

Kakor je gotovo, da se v tem prikazu nismo mogli ustaviti pri vsem, kar bi bilo še vredno omeniti, je iz povedanega tudi jasno, da od obravnavanega učbenika kljub naštetim nepopolnostim lahko pričakujemo veliko koristnega, posebno ker je v uvodu napovedana možnost tiskane izdaje — zanjo pa bi se dalo brez večjih težav marsikaj izboljšati, bodisi na podlagi praktičnih izkušenj pri rabi ciklostiranega priročnika bodisi na podlagi tukajšnjih in še morebitnih drugih pripomb. Treba je priznati, da bi glede na prostorske, časovne in namenske omejitve pri nastajanju Učbenice slovinštine težko pričakovali vsestransko ustrezen izid brez pomanjkljivosti. Za tako dejanje sta potrebni izredna vztrajnost in prizadevnost, drugače bi imeli podobnih učbenikov veliko več, kot jih imamo. Priročnik Albine Lipovec in Jana Petra bo tako lahko prišel prav tudi drugim slovenskim lektorjem na slovanskih univerzah, ne toliko kot vzorec za reševanje konkretnih slovničnih tem — njihova izbira in obravnavanje bosta pač odvisna od konfrontacije slovenščine z maternim jezikom študentov — temveč predvsem kot spodbuda in splošno izhodišče pri podobnih lastnih poskusih.

Janez Dular
Filozofska fakulteta v Ljubljani

Nova makedonska slovnica

Krume Kepeski: Gramatika na makedonskiot literaturnen jezik za učilištata za sredno obrazovanje. Prosvetno delo, Skopje 1975. 194 str.

Makedonščina je jezik, ki spričo svojega značilnega razvoja nudi jezikoslovcu izredne možnosti. Njegova nezadostna raziskanost in vedno mogočnejši razvoj nudijo nepresahljiv vir vedno novih spoznanj. Zato je vsak prispevek makedonistike zanimiv ne le za specialista. To velja tudi za

² Gl. Ss 1964, 139; Skj 1, 1965, 160; Sskj I, 1970, XXIX; prim. še J. Toporišič, Stilna vrednost variant, SR 1973, 2, 251.

³ Gl. J. Toporišič, Stilna vrednost variant, SR 1973, 2, 233, 239, 250, 256.

Slovnico makedonskega knjižnega jezika za srednje šole Krumeja Kepeskega.

Krume Kepeski je znan makedonski jezikoslovec. Z njegovim imenom je povezan ves razvoj povojnega preučevanja materinega jezika pri Makedoncih. Že leta 1946 je napisal Makedonsko slovnico, prvi šolski učbenik te vrste, ki je nato, podobno kot pri nas Janežičeva slovnica, doživel celo vrsto izdaj. Zadnja je izšla 1972. Vendar so razvoj jezika pa tudi vedno večje zahteve, ki jih postavljajo pred dijake srednjih šol, narekovele ponovne poprave in dopolnila. Tako je sedaj pred nami nova izdaja v redakciji Rade Ugrinove-Skalovske, popravljenata ter usklajena z novim učnim načrtom pod nadzorstvom Vladimira Kostova. V knjigi je mnogo zanimivih novosti, zato zasluži, da si jo vsaj nekoliko ogledamo.

Novosti, ki jih prinaša najnovejša izdaja, je mogoče razdeliti v dve skupini: v uredniške in snovne. Uredniške so tiste, ki jih je opravila urednica s tem, da je nekatera poglavja drugače razporedila, nekatera združila, nekatera pa tudi izpustila. Tako so na primer vsa vprašanja vokalizma obdelana na enem mestu in niso raztresena kot v prejšnji izdaji, ko je bila elizija obdelana med splošnimi glasoslovnimi pravili, dvojni samoglasniki pa med dvojnimi soglasniki. Osnovna pravila makedonskega pravopisa so našla svoje mesto v poglavju o literarnem jeziku in ne pri glasoslovju. Popolnoma na novo je razporejeno poglavje o samostalnikih. Dokaj spremenjeni sta tudi poglavji o glagolu in členu. V posebnem poglavju so obravnavani spomeniki, pisani z grškimi črkami. Kot samostojno poglavje je obdelan problem K. Misirkova in njegove knjige »O makedonskih zadevah«. Dodano je nekaj novih ilustracij — posnetkov starih spomenikov. Med uredniške posege je treba šteti tudi uporabo mednarodnega izrazoslovja, ki jo knjiga navaja v oklepajih, posebno pri sintaksi. Tega v prejšnji izdaji ni bilo. Vsi ti posegi so nedvomno knjigi v prid. Morda bi jih bilo lahko še več. Prav škoda je, da je ostalo nespremenjeno poglavje o pridevniku, ker nekako izstopa med ostalimi. Prav tako bi kazalo bolj dosledno izpeljati uporabo različnih tiskov. V nekaterih primerih je stara izdaja uspešneje uporabljala polkrepki tisk in kurziv (strani 156, 168 in druge). Bolj pregledno je bilo.

Med novostmi, ki zadevajo snov, je mogoče govoriti o takih, ki jih je nova izdaja prevzela iz že obstoječe literature, v prvi

vrsti iz Slovnice makedonskega jezika Blažeja Koneskega, in takih, ki so novost v makedonskem jezikoslovju. K prvim je treba šteti vrsto novih poglavij pa tudi dopolnila k že objavljenemu gradivu. Tako je dopolnjeno poglavje o spomenikih makedonske pismenosti. Čisto novo je poglavje o jezikoslovnih vprašanjih med dvema vojnama, močno pa sta razširjeni tisti o makedonščini med narodnoosvobodilni vojni ter o dokončni rešitvi makedonskega jezikovnega vprašanja. Zelo zanimiv je tudi čisto na novo napisan pregled makedonskih slovnici. Pri glasoslovju je novo poglavje o izgovoru in rabi črke »s«. Razširjena so poglavja o odstopanjih od pravila o tretjezložnem naglasu, o naglasnih celotah ter klitikah. Na novo je opisan svojilni zaimek. Pri glagolu je dosledno izpeljano ločevanje obeh preteklih časov: aorista in imperfekta. V prejšnji izdaji niso bile obdelane členice in modalne besede. Tudi v sintaksi je vrsta dopolnil. Obširneje govori o predmetu in nekaterih drugih stavčnih členih. Prav tako je bogatejše poglavje o leksikologiji z delitvijo na semantiko, frazeologijo, besedni zaklad in leksikografijo.

Nedvomno so najzanimivejše novosti, spremembe in dopolnila, za katere nimamo na razpolago vzorov v makedonskem jezikoslovju. V glavnem gre za splošnojezikoslovne resnice, ki so našle svoje mesto predvsem v splošnih uvodih k posameznim panogam. Tako je uvedeno ločevanje med jezikom in govorom. Temu je posvečeno posebno poglavje. Nova je tudi klasifikacija jezikov z genealoško in tipološko delitvijo. Popolnoma na novo so obdelana vprašanja literarnega jezika s problemi literarne norme. Precej novosti zasledimo tudi v sintaksi. Na novo je definiran stavek, ki je razčlenjen po vsebini in po obliki. Marsikaj je novega tudi v poglavju o stilu. Govora je o stilni vrednosti besed ter o glasovnih, oblikoslovnih in skladenjskih funkcijah besed.

Vse to priča, da imamo pred seboj izredno zanimivo delo, ki je zanimivo tako za makedonista kot za slaviste sploh. Knjiga pa je zanimiva tudi zaradi tega, ker na pregleden in dostopen način posreduje vrsto novih pogledov na slovnico in jezikoslovje sploh.

Matej Rode
Gimnazija v Celju

Rojstna hiša Franceta Kidriča

Skupščina občine Šmarje pri Jelšah je 25. aprila 1976 razglasila Kidričevo domačijo na Knežcu št. 2 pri Rogaški Slatini za kulturni spomenik. Dokumentarno gradivo, ki bo razporejeno v tej hiši, naj bi spominjalo tako na Borisa kakor na Franceta Kidriča. Ta, »drugi dom«, zlasti pa rod Franceta Kidriča je podrobno opisal in ilustriral Janko Orožen v Celjskem zborniku 1958, str. 84—97.

To je lepo in prav. Vendar bi bilo treba vzporedno s tem poskrbeti tudi za Kidričevo rojstno hišo, Ratanska vas 2 (stara tablica na zgradbi). Ta hiša ni le prvi in pravi dom Franceta Kidriča; v njej in v zraven spadajočem gospodarskem poslopju se je ohranilo nekaj predmetov iz časov Kidričeve mladosti, razen tega pa je stavba kot celota primerek doma malega južnohaloškega kmeta in kot taka narodnokulturna dragocenost celo v širši, sicer povsem zmodernizirani okolici Rogaške Slatine.

Hiša leži v precej zarasli kotanjasti dolini, severovzhodno od središča Rogaške Slatine oz. jugozahodno od gostišča Bellevue, ki se ji po domače reče *Poldetov graben* (po prejšnjem lastniku Leopoldu Pelku, poročenem s Francetovo sestro Ano), hiša sama pa ima vzdevek *pri Pavluši*; ime *Pavilirševo*, kot ga navaja J. Orožen, bo tiskovna pomota. Hiša z vzdolžno osjo vzhod-zahod je potisnjena malo v breg. Zahodno od nje, na vrhu slemena, stoji gospodarsko poslopje, ki kot kozolec vključuje še senik, skedenj, klonico, klet in prešo; vendar že razpada. Do nedavnega je stal na jugovzhodni strani hiše tudi lesen hlev.

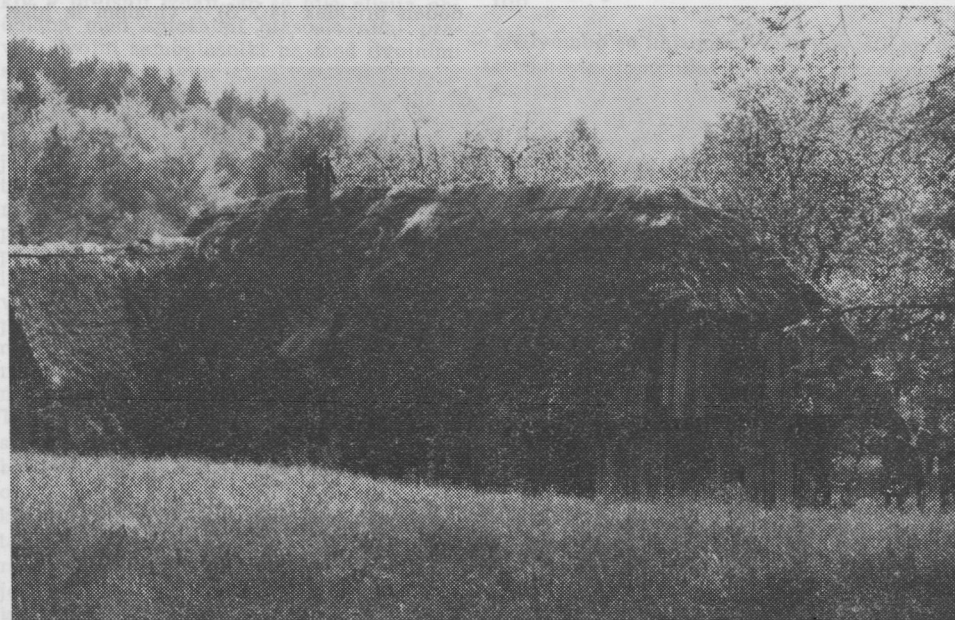
Jedro hiše je razmeroma staro. Temelj je kamnit, stene so iz brun in ometane, streha na čop je krita s slamo, dimnik lesen. Porazdelitev prostorov je klasična. Glavna vrata držijo v črno kuhinjo (4×2); na desno od nje je hiša (4×4), na levo kamra (2×4). Kašča (3×4) je levo od kamre in ima svoj vhod. Skrajni levi (zahodni del) zgradbe tvori lesena lopa (3×4). K severni steni hiše je bil po prvi svetovni vojni dodan prizidek (4×3) z vhodom iz hiše.

Od jugovzhoda (pred 1958)

Od jugozahoda (1976)

Od severozahoda (1976)

Takrat so povečali tudi okna in položili (bil) gank z ogradjem za sušenje kuzuze. V lesen pod. Pod vzhodnim delom ostrešja je hiši ni vode ne elektrike. Poslopje ima v

celoti približno naslednje mere: dolžina 15 m, širina 4 m oz. ob upoštevanju prizidka 7 m.

Kidričeva rojstna hiša je v zelo slabem stanju: temelj razpada, stene se vesijo, streha na več mestih kaže rebra in zamaka. Če ne bo skorajšnje pomoči, bo z njo ob prvem večjem snegu ali viharju konec. Fotografije izpred 1958 (iz članka J. Orožna) oz. iz 1976 (fotogr. U. Terinelli) naj bodo v potrditev povedanega.

Stane Suhadolnik
SAZU v Ljubljani

Organizacija in delo poljske slavistike

Biuletyn slawistyczny. Polska akademia nauk — Zakład słowianoznawstwa. Warszawa 1976, 153 str.

V času, ko po svetu in pri nas skoraj mrzlično iščemo nove, bolj ustrezne in učinkovite poti in metode za izobraževanje in vzgojo mladine na vseh stopnjah, je pričujoči poljski bilten (razmnožen v 300 izvodih na ciklostil) še posebno dobrodošel. Čeprav je v njem dana podoba znanstveno-raziskovalnega in pedagoškega delovanja samo za eno predmetno področje na ravni akademije znanosti, univerz in višjih pedagoških šol, je mogoče iz biltena razbrati tudi širše informacije o znanstvenem, prosvetnem in kulturnem stanju na Poljskem. Ker gre za državo s približno 36 milijoni prebivalcev, je tintam mogoča primerjava s Slovenijo v razmerju 20:1. Seveda se moramo tudi zavedati razmerno velike nacionalne in jezikovne homogenosti na Poljskem, njihove bogate univerzitetne, splošnokulturne in jezikovno-literarne tradicije, a ne nazadnje njihovega zgodovinskega in današnjega položaja.

Takoj na začetku si moramo priti na jasno glede nekaterih poljskih terminov, ki so v okviru poljskega akademijskega in univerzitetnega življenja pomensko čisti in utrjeni, pri nas pa jim včasih težko najdemo ustrezni ekvivalent. Že izraz *slawistyczny* na Poljskem ne vključuje polonistike; v zadnjem času se iz pojma *slawistyka* izloča tudi rusistika (prim. npr. Wydział Rusycystyki i Slawistyki Uniwersytetu Warszawskiego — Fakulteta za rusistiko in slavistiko varšavske univerze); pri nas je do nedavnega veljal vsakdo, ki se je ukvarjal z enim od slovanskih jezikov (ali literatur) za slavista (če na neki šoli nimajo učitelja

ali profesorja slovenščine, navadno pravi, da nimajo *slavista*, Poljaki pa bi v analognem primeru uporabljali izraz *polonist*), čeprav postaja zaradi uvajanja enopredmetne študijske skupine za slovenščino tudi pri nas termin *slovenist* čedalje pogostejši. Zaradi povedanega pričujoči bilten ne obravnava polonističnih ustanov in njihove problematike, s tem pa ni rečeno, da ne nastopajo isti raziskovalci kot polonisti in slavisti.

Slušatelje na univerzah in pedagoških akademijah delijo v »stacionarne« (stacjonarny), »zaočne« (zaoczny) in večerne (wieczorowy); pri nas so prvi *redni*, drugi in tretji pa so združeni v umikajočem se izrazu *izredni* in v novejšem (po visokošolskem zakonu) študiju *ob delu*. Poljskemu in ruskemu »zaočnemu« študiju bi ustrezal naš študij »na daljavo« ali *dopisni* študij, medtem ko »večerniki« obiskujejo predavanja in vaje, so torej »na oče«, čeprav samo zvečer.

Fakultete, ki imajo na Poljskem v svojem sestavu slavistiko (z rusistiko), imajo tri različna »imena«; največ je *filoloških* fakultet (univerze v Krakovu, Wrocławu, Poznaju, Lodžu); *humanistične* fakultete imajo »mlajše« univerze v Gdansk, Lublinu in Katowicah; najbolj so (verjetno zaradi množičnosti) predmetno razdrobljene fakultete v okviru varšavske univerze, kjer obstaja samostojna fakulteta za *rusistiko in slavistiko* (s skupno okrog 1400 slušatelji). Zanimivo je, da kljub zakoreninjeni univerzitetni tradiciji jezikoslovni predmeti na Poljskem nikjer niso več v sestavu filozofskih fakultet.

Na poljskih univerzah (in na višji pedagoški šoli v Krakovu in Opolu) obstajajo organizacijske enote z znanstvenimi in pedagoškimi nalogami, ki jih imenujejo *instytut*; ta se navadno deli v *zakłady* (poljski termin *zakład* bi najustrezneje prevedli z *oddelek*), ti pa imajo velikokrat še *delavnice* (pracownia) za znanstveno raziskovanje večjih ali manjših tematskih področij. Manj institucionalizirane so t. i. *delovne skupine* (zespół), ki so lahko tudi meddisciplinarne. Tako je npr. na varšavski fakulteti za rusistiko in slavistiko Inštitut za slovansko filologijo (Instytut Filologii Słowiańskiej), ki se deli na tri oddelke (*zakłady*): *Zakład Filologii Bułgarskiej*, *Zakład Filologii Czesko-słowackiej*, *Zakład Filologii Serbsko-chorwackiej*. Tu sta formirani tudi dve delovni skupini (zespoły): Međinstitutska raziskovalna skupi-

na za slovnično kategorijo stopnjevanja v slovanskih jezikih in Skupina za raziskovanje zahodno- in južnoslovanskih književnosti XX. stoletja. Kot posebni enoti varšavske fakultete sta tudi *Katedra za belorusko filologijo* in *Katedra za ukrajinstiko*.

Med oblikami študija (predavanja, seminarji, vaje) srečamo tudi termin *konwersatorium*, ki bi ga lahko uvrstili nekako vmes med predavanja in seminarje; tako predvideva npr. oddelek za ruski jezik varšavske univerze *konverzorij* iz izbranih vprašanj rusko-poljskega konfrontativnega jezikoslovja.

Poljska akademija znanosti (PAN) ima v okviru Komiteja za slavistiko (Komitet Słowianoznawstwa PAN), ki ga vodi akademik W. Hensel (njegov častni predsednik je znani jezikoslovec-slavist Zdzisław Stieber) tele komisije: 1) za balkanistiko, 2) za etnogenezo Slovanov, 3) za zgodovino slavistike, 4) za mednarodne literarne zveze, 5) za slavistični program pri poljskem komiteju UNESCO, 6) za slavistične kongrese. Slavistični komite, ki ga sestavljajo najvidnejši predstavniki stroke, izdaja štiri znanstvene revije: *Slavia Orientalis*, *Pamiętnik Słowiański*, *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*, *Rocznik Slawistyczny*; in monografsko serijo *Monografie Slawistyczne*.

Deloma posega v širšo slavistično problematiko tudi *Jezikoslovni komite PAN s Komisijo za kulturo jezika in Komisijo za dialektologijo*. Zadnja komisija koordinira poljske priprave za slovanski jezikovni atlas, za evropski jezikovni atlas in za atlas karpatskega ozemlja.

Slavistično komisijo ima PAN tudi v Krakovu in Poznanju. Naj omenimo, da pripravlja komisija v Krakovu etimološki slovar slovanskih plemenskih imen in izdaja *Prace Komisji słowianoznawstwa oddziału PAN*; komisija v Poznanju je bila ustanovljena šele leta 1973 in ima namen povezati in koordinirati delo slavistov velikopoljskega območja. Zanimiv je njihov sociolingvistični raziskovalni načrt, ki združuje etnografe, jezikoslovce in sociologe ob temi *Proces jezikovne in kulturne integracije nekaterih zahodnopoljskih območij*, naseljenih po drugi svetovni vojni s Poljaki različnega narečnega izvora, Ukrajinci, Belorusi in Lemki.

Osrednja znanstveno-raziskovalna slavistična ustanova na Poljskem je *Zakład Słowianoznawstwa PAN*, ki je del prvega razreda (za družbene vede); v svojem sestavu ima dvanajst delavnic in eno delovno skupino (zespół), ki pa niso vse v Varšavi. V okviru slovanskega jezikoslovja so tele delavnice: 1) za ruski jezik, 2) za beloruski jezik, 3) za ukrajinski jezik, 4) za lehitske jezike in lužiškosrbska jezika, 5) za češki in slovaški jezik (s podružnično delavnico v Poznanju), 6) za južnoslovanske jezike, 7) za praslovansčino (v Krakovu), 8) za cerkvenoslovansčino (v Gdansk), 9) delovna skupina za slovansko onomastiko. Za literarno vedo so tri delavnice: 1) za vzhodnoslovanske književnosti, 2) za zahodno- in južnoslovanske književnosti, 3) za sodobne (podčrtal F. J.) zahodno- in južnoslovanske književnosti.

Posebna delavnica oddelka za slavistiko PAN se ukvarja z najstarejšo zgodovino Slovanov (do konca 12. stol.) in nadaljuje poljsko meddisciplinarno tradicijo na tem področju (arheologija, zgodovina, jezikoslovje); delavnica ima svoj sedež v Poznanju, med njene najpomembnejše znanstvene dosežke pa sodi *Slovar slovanskih starožitnosti* (Słownik Starożytności Słowiańskich), ki izhaja po snopičih v redakciji G. Labude in Zd. Stieberja; v njem sodeluje okrog 200 specialistov najrazličnejših strok z vseh raziskovalnih središč na Poljskem.

Raziskovalno aktivnost drugih delavnic lahko označimo seveda le shematično: rusisti pripravljajo slovar ruskih narečij na Poljskem (gre za ruske otočke preseljenec iz 17. stoletja) in konfrontativne rusko-poljske besedotvorne raziskave; beloruska delavnica je pripravila za tisk dialektološki atlas beloruskih in ukrajinskih govorov v okolici Białostoka, ukrajinsti pa pripravljajo atlas narečij Bojkov in Huculov.

Delavnica za lehitske jezike in lužiškosrbska jezika, ki jo je vodil Zd. Stieber, zdaj končuje redakcijo zadnjih delov kašubskega jezikovnega atlasta (*Atlas językowy kaszubszczyzny*) pod vodstvom Hanne Popowske-Taborske. Atlas je začel izhajati pred dvanajstimi leti (toliko je tudi zvezkov) in je poleg gramatike Lorentza in narečnega slovarja Sychte temeljno delo za to jezikovno področje (prim. J. Zieniukowa, *Kašubščina v luči jezikoslovnih raziskav*, JiS XX, 1974/75, str. 2–7).

(Se bo nadaljevalo)

Franc Jakopin
Filozofska fakulteta v Ljubljani